

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
AVALIKU ÕIGUSE OSAKOND

Meeli Rondel

**JÄLITUSTOIMINGUTEGA KOGUTUD ANDMETE TÖÖTLEMINE
INFORMATSIOONILISE ENESEMÄÄRAMISÕIGUSE RIIVENA**

Magistritöö

Juhendaja: mag. iur Saale Laos
Kaasjuhendaja: prof Jaan Sootak

Tallinn

2016

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. INFORMATSIOONILINE ENESEMÄÄRAMISÕIGUS JA JÄLITUSTOIMINGUTEGA KOGUTUD ANDMETE TÖÖTLEMINE	8
1.1. Informatsioonilise enesemääramisõiguse mõiste, olemus ja kaitseala ulatus	8
1.2. Jälitustoimingutega andmete kogumise ja kogutud andmete säilitamise üldised alused	17
2. JÄLITUSTOIMINGUTEGA KOGUTUD ANDMETE TÖÖTLEMINE INFORMATSIOONILISE ENESEMÄÄRAMISÕIGUSE RIIVENA.....	30
2.1. Informatsioonilise enesemääramisõiguse ja teiste põhiõiguste riived jälitustoimingutega kogutud andmete töötlemisel	30
2.2. Jälitustoimingutega kogutud andmetest teavitamise ning andmete tutvustamise regulatsioon	36
2.3. Jälitustoimingutega kogutud andmetest teavitamata jätmise kui informatsioonilise enesemääramisõiguse riive lubatavus.....	48
2.4. Järeldused ja ettepanekud	55
KOKKUVÕTE	58
ОБРАБОТКА ДАННЫХ, СОБРАННЫХ В ХОДЕ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ, КАК УЩЕМЛЕНИЕ ПРАВА НА ИНФОРМАЦИОННОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ. Резюме	62
LÜHENDID	69
KASUTATUD KIRJANDUS	70
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	74
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	75

SISSEJUHATUS

Jälitustoimingud ja sellega seonduv pälvivad tänapäeva ühiskonnas alati tähelepanu ja kõneainet. See riigi intensiivseim põhiõigusi riivav tegevus võimaldab salaja koguda isikute kohta käivaid andmeid, mistõttu ei pruugi riigi tegevus avalikkusele alati tunduda läbipaistev ning võib seepärast tekitada ka teatavat ebakindlust riigivõimu suhtes. Avalikes diskussioonides arutletakse aeg-ajalt selle üle, mis ulatuses võib õigusriigis jälitustoiminguid teha ja sellega isiku põhiõigusi riivata, ning palju tohiks riik üldse inimese kohta teada.

Ühiskondlikud arengud, kus info töötlemine on muutunud tänu arenevale tehnoloogiale hõlpsaks, on viinud selleni, et riigil on suuremaid jõupingutusi tegemata võimalik töödelda võrdlemisi kiiresti isikute kohta käivad andmeid. Sellises infoühiskonnas räägitakse ka üha enam andmekaitsest ja isiku õigustest tema kohta käivate andmete töötlemise protsessis, sealhulgas isiku õigusest teada tema kohta kogutavatest andmetest ja õigusest nendele andmetele ligi pääseda.

Jälitustoiminguid tehakse isiku eest varjatult, mistõttu ei saa isik enda kohta käivate andmete töötlemisest ega ka oma põhiõiguste riivest koheselt teada. See võib olla aktsepteeritav, kui sellist riivet õigustavad muud kaalukad eesmärgid. Isiku õigus teada tema kohta käivate andmete kogumisest ja edasisest töötlemisest ning õigus otsustada oma andmete üle tuleneb informatsioonilisest enesemääramisõigusest. See keeruka nimega õigus, mida kirjanduses tähistatakse ka kui õigust informatsioonilisele enesemääratlemisele, enesemääramisele või enesemääratlusele, on käesoleva uurimuse üks tähelepanu objekt.

Töö teema aktuaalsust kinnitab asjaolu, et kuigi jälitustegevuse valdkonnaga seoses on varasemalt nenditud, et informatsioonilise enesemääramise kui väärtuse teema väärib diskuteerimist ka Eestis,¹ puudub autorile teadaolevalt senini põhjalik antud teema käsitus. Hoolimata arvukatest õigusteaduslikest magistritöödest, mis seonduvad jälitustegevusega, ei ole üheski töös käsitletud jälitustoimingutega kogutud andmeid informatsioonilise enesemääramisõiguse seisukohast lähtuvalt.²

¹ E. Kergandberg. *Per aspera ad fair trial*. – *Juridica* 2011/I, lk 75.

² Mainitud siiski on jälitustegevusega riivatavate põhiõiguste kontekstis, vt nt Kristina Domaškina 2014. a magistritöö „Kuriteo matkimine“.

Jälitustoimingutega kogutud andmete töötlemisel on üheks ohuks isikute põhiõiguste kaitsel regulatsiooni ebatäielikkus, mis võib viia muu hulgas informatsioonilise enesemääramisõiguse rikkumiseni. Soovitav oleks ju õiguslik olukord, mis on piisavalt selge ja sobiv selleks, et riik saaks alati tagada isikute põhiõiguste kaitse. Ometi ei ole seadused alati üheselt mõistetavad või on kohati isegi vastuolulised. Jälitustoimingute regulatsioon peab aga olema eriti arusaadav, sest jälitustoimingud on riigi intensiivseim põhiõigustesse sekkumise viis.

Magistritöö uurimisprobleem seisneb selles, et ei ole teada, kas eeldused jälitustoimingute õiguslikes alustes on piisavad informatsioonilise enesemääramisõiguse tagamiseks. Tulenevalt probleemist seab autor töö eesmärgiks süsteemse käsitlemise käigus välja selgitada Eesti jälitustegevuse õigusliku regulatsiooni sobivus informatsioonilise enesemääramisõiguse tagamise aspektist lähtuvalt.

Informatsiooniline enesemääramisõigus Eesti põhiseaduse kontekstis on uurimisprobleemist tulenevalt käesoleva magistritöö üks uurimisobjekt, millest johtuvalt on töö üks eesmärk välja selgitada informatsioonilise enesemääramisõiguse olemus ja paiknemine Eesti Vabariigi põhiseaduses ning selle õiguse isikulise ja esemelise kaitseala ulatuse piirid.

Kuna jälitustoiminguid tehakse isiku eest varjatult, siis informatsioonilise enesemääramisõiguse vaatenurgast saab määravaks jälitustoimingutest teavitamisega seonduv, sest jälitustoimingutest teavitamine on eelduseks, et isik saaks teada tema kohta käivate andmete töötlemisest. Ka jälitustoimingutest teavitamata jätmine võib rikkuda informatsioonilist enesemääramisõigust. Näiteks kui jälitustoimingutest teavitamise regulatsioon ei ole piisavalt selge, et haldusorgan saaks jälitustoimingutest teavitamise üle otsustades selle pinnalt teha õiguspärase otsuse.

2013. aastal muutunud jälitustoimingutest teavitamise regulatsioon on käesoleva töö teine uurimisobjekt. Sellest tulenevalt analüüsib autor uue regulatsiooni valguses teavitamisega seonduvat praktilisest küljest eesmärgiga välja selgitada regulatsiooni kitsaskohad ja pakkuda neile lahendused .

Jälitustoimingutest teavitamata jätmist ei ole teaduslikes õigusvaldkondades teadustöös viimaste aastate jooksul vaatluse alla võetud, mistõttu loob töö autor oma uurimuses seose kahe

selgitamist vajava valdkonna vahel ning käsitleb töös jälitustoimingutega kogutud andmete töötlemist informatsioonilise enesemääramisõiguse riivena. Selles seisneb käesoleva uurimuse vaatenurga originaalsus.

Magistritöö põhineb kahel hüpoteesil:

1. Informatsiooniline enesemääramisõigus on põhiseaduse kontekstis iseseisev õigus.
2. Jälitustoimingutest teavitamise kehtiv regulatsioon ei ole piisavalt selge vältimaks olukorda, kus informatsioonilise enesemääramisõiguse riivist saab rikkumine.

Hüpoteeside paikapidavuse kontrollimiseks seatud uurimisülesannete täitmiseks on töö autor uurimuse jaganud kaheks peatükiks, millest esimene annab teoreetilised lähtekohad ja põhialused teises peatükis käsitletavale.

Esimene peatükk keskendub informatsioonilise enesemääramisõiguse olemusele ning selle paiknemisele põhiseaduses. See on teoreetiline kirjandusel ja kohtupraktikal põhinev käsitlus selle õiguse kujunemisest ja sisust, määratledes seejuures selle õiguse esemelise ja isikulise kaitseala ulatuse. Esimeses alapeatüki võtab autor kokku põhiteesidega, millest ta edaspidi lähtub.

Teises alapeatükis selgitab autor jälitustoimingute regulatsiooni üldiselt eesmärgiga anda terviklik ja süsteemne ülevaade uuritavast teemast. Selleks, et mõista jälitustoimingutega kaasnevate riivete olemust ja ulatust, selgitab autor jälitustoimingutega andmete kogumise üldisi aluseid, käsitleb jälitustoimingutest teavitamise ja tutvustamise regulatsiooni, andmete edasist töötlemist ja jälitustegevuse üle teostatavat kontrollisüsteemi.

Töö teine peatükk jaguneb neljaks alajaotuseks. Neist esimeses selgitab töö autor jälitustoimingutega kaasnevate põhiõiguste riiveid, keskendudes eeskätt informatsioonilise enesemääramisõiguse riivele. Töö esimeses osas välja selgitatud informatsioonilise enesemääramisõiguse isikulist kaitseala silmas pidades pöörab autor erilist tähelepanu juriidilisele isikule, tuues seejuures ka praktilisi näiteid sellest, kuidas on võimalik jälitustoimingutega juriidilise isiku põhiõigusi riivata.

Teine alapeatükk on suunatud jälitustoimingutest teavitamata ja tutvustamata jätmise regulatsioonile, milles autor püüab kohtupraktika ja õigusteoreetilise kirjanduse läbitöötamise

abil kindlaks teha regulatsioonis sisalduvate määratlemata õigusmõistete tähendusulatus. Alapeatükis võrdleb töö autor ka Eesti õigust Saksa õigusega, sest selle andmekaitse sünnimaa seisukohad on uuritavas valdkonnas autori hinnangul kõige põhjalikumalt läbitöötatud. Alapeatüki uurimuse tulemina teeb autor järeldused jälitustoimingutest teavitamata ja tutvustamata jätmise regulatsiooni sobivuse kohta põhiõiguste kaitse aspektist lähtudes.

Kolmandas alapeatükis keskendub töö autor jälitustoimingutest teavitamata jätmisele kui informatsioonilise enesemääramisõiguse riivele ja toob välja selle lubatavuse tingimused. Kuivõrd informatsioonilise enesemääramisõiguse riive seondub ka jälitustoimingutega kogutud andmete edasise töötlemisega, peatub magistritöö autor informatsioonilise enesemääramisõiguse riive ajalisele ulatusele jälitustoimingutega kogutud andmete töötlemisel ning puudutab jälitustoimingutega kogutud andmete säilitamise ja hävitamise aspekti.

Töö viimases alapeatükis võtab autor kokku uurimuse tähtsaimad järeldused ning teeb nendest tulenevalt oma ettepanekud.

Uurimuse põhiallikad on õigusteoreetiline kirjandus, õigusaktid, nende kommentaarid ja eelnõude seletuskirjad ning kohtupraktika. Kuivõrd uurimuse kesksetele küsimustele vastamiseks ei piisa siseriiklikust kohtupraktikast, analüüsib autor töös ka Saksamaa kohtute ja EIK seisukohti.

Teoreetilisele kästluse ilmestamiseks lisab autor uurimusse praktilisi näiteid. Lisaks kirjanduse ja kohtupraktika läbitöötamisele kasutab autor uurimismeetoditena süsteemset ja võrdlevat meetodit, tõlgendades süsteemselt õigusnorme, käsitledes seostatult teemasse puutuvaid probleeme ning võrreldes siseriiklikku õigust nii kehtinud kui ka välisriigi õigusega.

Käesolev töö kätkeb endast autori püüdu välja selgitada ka tegelikkuses üles kerkivad küsimused ja probleemid ning pakkuda välja sobivaid lahendusi nende vastuolude ületamiseks, mistõttu ei ole töö pelgalt teoreetilise tähendusega, vaid omab praktilist väärtust nii põhiõiguste kandjatele kui ka rakendajatele. Eraldiseisvana lisab tööle väärtust informatsioonilise enesemääramisõiguse dogmaatiline käsitus, mis on töö autori hinnangul Eesti õigusteoorias seni vähe tähelepanu pälvinud.

Magistritööd iseloomustavateks märksõnadeks on: põhiõigused, jälitustegevus, kaalutusõigus ja juurdepääs infole.

1. INFORMATSIOONILINE ENESEMÄÄRAMISÕIGUS JA JÄLITUSTOIMINGUTEGA KOGUTUD ANDMETE TÖÖTLEMINE

1.1. Informatsioonilise enesemääramisõiguse mõiste, olemus ja kaitseala ulatus

Enesemääramise põhimõtte üldiselt tagab igäühe õiguse teada saada, kes ta on, otsustada, kes ta olla tahab, kellenä riik teda kohtleb ja kuidas ise ennast teistele inimestele esitleda.³ Informatsiooniline enesemääramine üldjoontes tähendab igäühe õigust ise otsustada, kas ja kui palju tema kohta andmeid kogutakse ja salvestatakse.⁴

Informatsioonilist enesemääramisõigust põhiõigusena otsesõnu ühegi riigi põhiseaduses ega ka EIÕK-s sätestatud ei ole.⁵ Mõiste ise pärineb Saksamaalt ning on sealt levinud ka teistesse Euroopa riikidesse. Täpsemalt defineeriti selline õigus esmakordselt 1983. aastal, kui Saksamaa Liidukonstitutsioonikohus (sks k *Bundesverfassungsgericht*) asus seisukohale, et tulenevalt põhiseadusest on igäühel õigus ise määrata, kellele oma isikuandmeid üle anda ning kellele lubada neid töödelda.⁶

Selles nn rahvaloenduskaasuses (sks k *Volkszählungsurteil*) leidis kohus, et igäühe õigus enda isiklike andmete piiramatult kogumise, salvestamise, kasutamise ja edastamise eest on kaitstud üldise isiksuspõhiõigusega tulenevalt Saksamaa põhiseaduse artikli 2 lg 1 koosmõjust artikli 1 l-ga 1.⁷ Kohus nimetas seda õigust informatsiooniliseks enesemääramisõiguseks, mille riive on lubatud vaid ülekaaluka avaliku huvi korral.⁸ Seejuures toonitas kohus igäühe eraelu erilist väärtust ning sellest tulenevat enesemääramisõigust enda isiksuse rolli üle sotsiaalses keskkonnas. Kohus ei piirdunud oma põhjendustes vaid Saksamaa põhiseaduse artikliga 2, mis sätestab õiguse vabale eneseteostusele, vaid õigustas seda ka inimväärikuse garantiiga, mis on sätestatud artiklis 1.⁹

³ T. Annus. Riigiõigus. Tallinn: Juura 2006, lk 283.

⁴ M. Ernits. PSK §19/ 3.1.2.1. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3.vlj. Tallinn: Juura 2012.

⁵ E. Kergandberg. Per aspera ad fair trial, lk 75.

⁶ Andmekaitse Inspeksioon. Aastaettekanne 2003. – Arvutivõrgus: http://www.aki.ee/sites/www.aki.ee/files/elfinder/article_files/2003.rtf, 22.06.2015.

⁷ BverfG 1 BvR 209/83, 1 BvR 484/83, 1 BvR 440/83, 1 BvR 420/83, 1 BvR 362/83, 1 BvR 269/83 (Volkszählungsurteil) 15.12.1983, vnr 173. – Arvutivõrgus: <https://openjur.de/u/268440.html>, 23.11.2015.

⁸ *Op. cit.*, vnr 174.

⁹ G. Robbers. Informationelle Selbstbestimmung und allgemeine Informationsfreiheit in Deutschland. – *Juridica International* 2002/VII, lk 98-99.

Saksa kohus leidis, et igaühel on tulenevalt enesemääramisõigusest põhiseaduslik õigus otsustada, millal ja millistes piirides oma eraelu kohta käivaid asjaolusid avalikustada.¹⁰ Isik, kes ei ole enam teadlik, kes, mida, millal ja millistel asjaoludel temast teab, ning kes ei ole enam kindel, milliseid tema andmeid töödeldakse, hakkab ühiskondlikust elust eemale hoidma. Nimelt, kui inimene arvestab sellega, et tema osavõtt avalikest kogunemistest ja kodanikualgatus ametkondlikult registreeritakse ning selle kaudu võivad tal tekkida teatud riskid, loobub ta oma õigustest koguneda ja ühineda. Seega ei ole enesemääramisõiguse funktsioon pelgalt individuaalse arengu võimalus, vaid on vabas demokraatlikus riigikorras suunatud ka oma kodanike kaasamisele ühiskondlikku ellu.¹¹

Informatsioonilise enesemääramisõiguse olemuse mõistmiseks tuleb selgitada ka andmete ning andmetöötlemise mõisteid. Andmed on informatsioon kellegi või millegi kohta; faktid, mida kellegi või millegi kohta teada saadakse või teatakse.¹² Isikuandmed on IKS § 4 lg 1 kohaselt mis tahes andmed tuvastatud või tuvastatava füüsilise isiku kohta, sõltumata sellest, millisel kujul või vormis need on.¹³ Isikuandmeteks need andmed, mille alusel on isikut võimalik identifitseerida, seejuures peaksid selleks kuluv aeg ja kasutatavad vahendid olema mõistlikud.¹⁴

Isikuandmete töötlemise alla kuulub mis tahes isikuandmetega tehtav toiming, sealhulgas isikuandmete kogumine, salvestamine, korrastamine, säilitamine, muutmine ja avalikustamine, juurdepääsu võimaldamine isikuandmetele, päringute teostamine ja väljavõtete tegemine, isikuandmete kasutamine, edastamine, ristikasutamine, ühendamine, sulgemine, kustutamine või hävitamine, või mitu eelnimetatud toimingut, sõltumata toimingute teostamise viisist ja kasutatavatest vahenditest (IKS § 5). Seega jääb isiku kohta käivate mis tahes andmete töötlemine, st iga töötlussamm informatsioonilise enesemääramisõiguse kaitsealasse ning isikuandmete töötlemise iga etapp kujutab endast sellega informatsioonilise enesemääramisõiguse riivet.¹⁵

¹⁰ Volkszählungsurteil, vnr 170.

¹¹ *Op. cit.*, vnr 172.

¹² Eesti keele seletav sõnaraamat. – Arvutivõrgus: <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=andmed&F=M>, 22.01.2016.

¹³ Isikuandmete kaitse seadus. – RT I, 06.01.2016, 10.

¹⁴ M. Männiko. Õigus privaatsusele ja andmekaitse. Tallinn: Juura 2011, lk 42.

¹⁵ M. Albers. Isikuandmete kaitse põhiõiguslik alus: kas õigus informatsioonilisele enesemääramisele jah/või eraelu austamisele? – *Juridica* 2005/VIII, lk 540.

Informatsiooniline enesemääramisõigus väljendab eelkõige õigust oma isikuandmeid enda mõju all hoida.¹⁶ On leitud, et informatsioonilist enesemääramisõigust on hakatud praktikas valesti tõlgendama, seostades seda liialt andmekaitsega ja õigusega oma andmete kaitsele. Nimelt on isiku „mina“ (ingl k „self“) olemuselt erinev pelgalt infost ja andmetest, mis on selle pinnalt loodud. Informatsiooniline enesemääramisõigus on midagi enamat – kontroll enda andmete üle on oluline eeltingimus sellele, et saaks rääkida üldse enesemääramisest.¹⁷

Informatsiooniline enesemääramisõigus kaitseb põhiõiguste kandjate otsustamis- või käsutamisõigust.¹⁸ Informatsiooniline enesemääramisõigus koosneb kahest tahust: isiku õigusest otsustada oma andmete üle ning isiku teadmisesest nende andmete kogumisest ja kasutamisest.¹⁹ Seejuures otsus oma andmete üle peab olema vaba kolmandate isikute mõjutustest, et informatsiooniline enesemääramisõigus säiliks.²⁰ Kuivõrd informatsiooniline enesemääramine hõlmab isiku kontrolli oma andmete üle, saab see kontroll realiseeruda ainult siis, kui isik on teadlik oma vastavast õigusest.²¹ Teadmatust oma andmete kasutamisest takistab aga automaatselt õigust otsustada oma andmete üle²² ja õigus informatsioonilisele enesemääramisele muutub praktikas tähtsusetuks.²³

Informatsioonilise enesemääramisõiguse sisuliseks lähtekohaks peetakse teoorias eeskätt isiku õigust privaatsusele ehk eraelu kaitsele.²⁴ Tekkelooliselt on tegemist eraelu puutumatuse austamise õiguse edasiarendusega. Saksamaal, kus informatsioonilisest enesemääramisõigusest on saanud andmekaitsekeskne põhiõiguslik alus, on põhiseaduse tõlgendamise kontekstis leitud, et informatsiooniline enesemääramisõigus ei sõltu sellest, kas andmed pärinevad kaitstud erasfäärist ja kas kaitse on üldse eraeluga põhjendatav.²⁵

¹⁶ A. Nõmper, E. Tikk. Informatsioon ja õigus. Tallinn: Juura 2007, lk 36.

¹⁷ Y. Pouillet, A. Rouvroy. The right to informational self-determination and the value of self-development. Reassessing the value of privacy for democracy, p 7-8. – Arvutivõrgus: <https://www.academia.edu/Download>, 18.11.2015.

¹⁸ M. Albers, lk 539.

¹⁹ F. Riepl. Informationelle Selbstbestimmung im Strafverfahren. Mohr Siebeck (Tübingen): 1998, lk 11. – Arvutivõrgus: <https://goo.gl/oKda7h>, 16.11.2015.

²⁰ E. Fialova. Data Portability and Informational Self-Determination. – Masaryk University Journal of Law and Technology, 2014/8 (1), lk 45.

²¹ *Op. cit.*, lk 47.

²² F. Riepl, lk 11.

²³ E. Fialova, lk 47.

²⁴ A. Nõmper, E. Tikk, lk 72.

²⁵ M. Albers, lk 537-539.

Kõige paremaks näiteks informatsioonilise enesemääramisõiguse laienemisest andmetele, mis ei ole eraeluga seostatavad, on juriidilise isiku kohta käivad andmed. Kuna juriidilisel isikul ei eraelu, ei saa tema kohta käivad andmed pärineda erasfäärist. Samas on autoreid, kelle arvates informatsioonilise enesemääramisõigusega on kaitstud ka juriidilised isikud. Hoolimata asjaolust, et juriidilise isiku puhul ei saa rääkida inimväärikusest, sest tal puudub intiimsfäär, on kaitstud juriidilise isiku sotsiaalsfäär ning sellest tulenevalt laieneb informatsiooniline enesemääramisõigus ka juriidilistele isikutele. Juriidilisele isikule kuuluvad andmed, mille töötlemine, näiteks avalikustamine või kustutamine võib olla vastuolus tema huvidega.²⁶

Informatsioonilise enesemääramisõiguse laienemist juriidilisele isikule on tunnistanud näiteks Saksamaa Liiduvabariigi Niedersachseni kõrgeim halduskohus, leides, et juriidilise isiku puhul on ettevõtlus- ja ärisaladus ning selle spioneerimine ja edasiandmine põhiseaduslikult kaitstud artiklitega 12 ja 14. Nendes erilistes põhiõigustes kinnistub ka informatsiooniline enesemääramisõigus, mis siinkohal juriidilise isikule laieneb.²⁷ Sama on kinnitanud Saksamaa Liidukonstitutsioonikohus, tuues välja, et juriidilise isiku õigus informatsioonilisele enesemääramisele tuleneb tema majanduslikust tegevusest.²⁸ Informatsioonilise enesemääramisõiguse kaitseala ulatumist juriidilisele isikule on Saksamaal käsitletud ka hilisemates lahendites.²⁹ Töö autorile teadaolevalt Eestis informatsioonilise enesemääramisõiguse laienemist juriidilisele isikule põhjalikult käsitletud ei ole, kuid vajadust selle aspekti täpsemaks uurimiseks on varasemalt tunnistanud näiteks teadustöodes.³⁰

Rahvusvahelise õiguse kontekstis moodustavad informatsioonilise enesemääramisõiguse üldise raamistiku kaks inimõigust: üksikisiku privaatsusõigus ja indiviidi

²⁶ J. Roth, J. Wilms. Die Anwendbarkeit des Rechts auf informationelle Selbstbestimmung auf juristische Personen i.S. von Art. 19 III GG. – Juristische Schulung 2004, lk 577-578.

²⁷ OVG Lüneburg 10 ME 385/08 15.05.2009, p 23. – Arvutivõrgus: <http://www.rechtsprechung.niedersachsen.de/jportal/portal/page/bsndprod.psml?doc.id=MWRE090001614&st=null&doctyp=juris-r&showdoccase=1¶mfromHL=true#focuspoint>, 25.01.2016.

²⁸ BVerfG 1 BvR 1550/03 13.07.2007, vnr 156. – Arvutivõrgus: http://www.bverfg.de/e/rs20070613_1bvr155003.html, 04.04.2016.

²⁹ BVerfG 2 BvR 1236/10 01.02.2011, vnr 16. – Arvutivõrgus: http://www.bverfg.de/e/rk20110201_2bvr123610.html, 04.04.2016; BVerfG - 1 BvF 2/05, 24.11.2010, vnr 154. – Arvutivõrgus: http://www.bverfg.de/e/fs20101124_1bvf000205.html, 04.04.2016.

³⁰ E. Tikk. Informatsioonilise enesemääramise rahvusvahelis-õiguslik raamistik, sisustamine Eesti õiguses ja selle praktilisest kohaldamisest veebikeskkonnas. Magistritöö. Tartu: 2004, lk 11.

informatsioonivabadus.³¹ Nimelt sätestab EIÕK art 8 õiguse era- ja perekonnaelu austamisele ning art 10 õiguse väljendusvabadusele, milles sisaldub ka vabadus saada teavet.³²

ELPH³³ kui uuem normistik aga eristab eraelu puutumatust (art 7) õigusest isikuandmete kaitsele (art 8), teabevabaduse garantii tagab omakorda artikkel 11. Eesti põhiseaduse varasemates kommentaarides on leitud, et kuivõrd ELPH-s on eraelu ja isikuandmete kaitse eraldi paragrahvides, siis väljendub sellega informatsioonilise enesemääramise kui iseseisva põhiõiguse kontseptsioon.³⁴

Kui rääkida informatsioonilisest enesemääramisõigusest iseseisva põhiõigusena Eesti õiguses, siis on põhiõigusi uurivad Eesti autorid valdavalt seisukohal, et informatsioonilise enesemääramisõigusega sarnast õigust tuleb tunnustada ka Eestis, vastasel juhul oleks põhiõiguste kaitse lünklik. On leitud, et kuna üheselt tuvastatava isiku andmete töötlemisel eksisteerib alati põhiõigustesse otsese või kaudse sekkumise oht, oleksid need õigused paremini tagatud, kui tunnustada iseseisva põhiõigusena õigust kõikide isikut identifitseerida võivate andmete kaitsele, mida saab nimetada informatsiooniliseks enesemääramisõiguseks.³⁵

Informatsioonilise enesemääramisõiguse olemasolu on tunnistanud ka Riigikohus. Eestis puudutas esimest korda³⁶ informatsioonilise enesemääramise õigust Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium, nimetades seda 1994. aastal jälitustoiminguid³⁷ puudutavas lahendis järgmiselt: „Põhjaliku seadusandliku regulatsiooni puudumine ja varjatus informatsiooni kogumisel jätab isiku ilma õigusest informatsioonilisele enesemääratlusele, valida käitumisjoont ja end kaitsta.“³⁸ Lahendist nähtub, et Riigikohus tunnistas informatsioonilist enesemääramisõigust kui isiku õigust teada tema kohta käivate andmete kogumisest.

³¹ M. Mikiver, E. Tikk. Informatsioonilise enesemääramise õiguse tagamise diskretsiooniotsused haldusmenetluses. – Juridica 2005/IV, lk 251.

³² Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

³³ Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT 2012/C 326/02, 26.10.2012, lk 395 – 406.

³⁴ U. Lõhmus. PSK § 26/komm9.3. – E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 2.vlj. Tallinn: Juura 2008.

³⁵ I. Pilving. Õigus isikuandmete kaitsele. – Juridica 2005/VIII, lk 535.

³⁶ M. Mikiver, P. K. Tupay. E-riik ja põhiõigused. – Juridica 2015/III, lk 167.

³⁷ Antud lahendis nimetatud kui „operatiivtehnilised erimeetmed“.

³⁸ RKPJKo 12.01.1994 III-4/A-1/94.

Millise sätte alla informatsioonilise enesemääramisõiguse kaitseala põhiseaduses paigutub, ei ole aga siiski üheselt selge. Põhiseaduse kommentaarides pakutud tõlgenduse kohaselt on informatsiooniline enesemääramisõigus hõlmatud üldise isiksuspõhiõigusega,³⁹ mis on PS § 19 lg-s 1 sätestatud vaba eneseteostuse õiguse üks tahk üldise vabaduspõhiõiguse⁴⁰ kõrval.⁴¹ Üldise isiksuspõhiõiguse esemeline kaitseala hõlmab enesekujutamiseõiguse ja enesemääramisõiguse, neist viimane omakorda informatsioonilise enesemääramisõiguse.⁴² Üldine isiksuspõhiõigus hõlmab inimese õigust kontrollida oma kuvandit ja eeldada, et teised seda respektieriksid, sest kuvand on osa isiksusest ja väärikusest.⁴³

Ka õiguskantsler on leidnud, et vabaduse põhimõtte PS § 19 lg-s 1 hõlmab endas muu hulgas õiguse enda kohta käivat informatsiooni vabalt kasutada ja eeldada, et riik ei piiraks seda õigust, võttes isikult otsustusõiguse enda andmete kasutamise kohta.⁴⁴

PS § 19 lg-s 1 sisalduv üldine isiksuspõhiõigus kujutab endast *lex generalis*'t, mis taandub, kui on riivatud mõni erinorm. See on *lex generalis* võrreldes muu hulgas PS § 26 esimeses lauses sätestatud õigusega eraelu puutumatusele; §-s 33 sätestatud kodu puutumatusega; §-s 42 sätestatud keeluga koguda andmeid veendumuste kohta. Kui avaliku võimu abinõu riivab mõnda nimetatud põhiõigustest, siis taandub üldine isiksuspõhiõigus subsidiaarsena.⁴⁵

Kuigi informatsiooniline enesemääramisõigus on hõlmatud § 19 lg 1 esemelise kaitsealaga, kuulub isikuandmete kaitse PS §-s 26 sätestatud eraelu puutumatuse alla.⁴⁶ Põhiseaduse kommentaaride kohaselt kuuluvad eraelu sfääri nii intiimsfääri puutumatuse, õigus seksuaalsele enesemääramisele, õigus informatsioonilisele enesemääramisele kui ka õigus oma sõnale ja pildile.⁴⁷ Nimelt riivavad eraelu puutumatust isikuandmete kogumine, säilitamine, kasutamine ja avalikustamine.⁴⁸ Seega PS § 26 kaitsealasse jääb

³⁹ Erinevates allikates ka üldine isikuõigus, isiksusõigus.

⁴⁰ Erinevates allikates ka üldine vabadusõigus.

⁴¹ R. Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica 2001 eriväljaanne, lk 39 – 40.

⁴² M. Ernits. PSK §19/ 3.1.2.1. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3.vlj. Tallinn: Juura 2012.

⁴³ R. Maruste. Kantsitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004, lk 348.

⁴⁴ Õiguskantsleri kantsleil. Õiguskantsleri 2005. aasta tegevuse ülevaade. Tallinn: 2006, lk 66. – Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/6iguskantsleri_2005._aasta_tegevuse_ulevaade.pdf, 17.11.2015.

⁴⁵ M. Ernits. PSK §19/ 3.1.2.

⁴⁶ K. Jaanimägi, U. Lõhmus, PSK § 26/9.3, 9.4. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3.vlj. Tallinn: Juura 2012. Vt ka RKHKo 3-3-1-3-12, p 19; IKS § 1 lg 1.

⁴⁷ K. Jaanimägi, U. Lõhmus, PSK § 26/6.1. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3.vlj. Tallinn: Juura 2012.

⁴⁸ *Op. cit.*, PSK § 26/9.3, 9.4.

informatsioonilise enesemääramisõiguse tahk, mis puudutab isiku õigust isikuandmete kaitsele.⁴⁹

Tuleb aga silmas pidada, et PS § 26 ei laiene juriidilistele isikutele, kuivõrd juriidilistel isikutel puudub eraelu. Seetõttu võiks juriidiliste isikute „eraelu” kaitse, mis jääb erisätete kaitse alt välja, kuuluda pigem PS § 19 kaitsealasse, mis laieneb nii eraisikutele kui ka juriidilistele isikutele.⁵⁰ Nii võiksid informatsioonilise enesemääramisõiguse ja andmete kaitse kontekstis PS § 19 kaitsealasse töö autori hinnangul kuuluda näiteks juriidilise isiku ärialased andmed, milleks võivad olla nii juriidilise isiku kontoseis, tegevuskoha aadress, erinevad raamatupidamise näitajad, väljatöötamisel olevad kaubamärgid ja patendid, aga ka ärisaladuseks tunnistatud teave. Näiteks füüsiliste isikute pangaandmed on eraelu osa, mida kaitseb PS § 26. Eraeluliste andmete alla kuuluvad andmed nii isiku varandusliku seisundi, tehingute, ärisuhete kui ka omanikusuhete kohta.⁵¹

Erialakirjanduses ega ka kohtupraktikas ei ole Eestis üheselt selget piiri, millised küsimused jäävad PS §-s 19 sätestatud üldise vabaduspõhiõiguse ja millised PS § 26 kaitsealasse. Kuivõrd EIÕK-s puudub säte, mis tagaks üldise vabaduspõhiõiguse või isiksuspõhiõiguse, paigutab EIK enamuse enesemääramisõiguse ja enesekujutamise õigusega seotud küsimusi EIÕK artikli 8 kaitsealasse.⁵² Kui kasutada sama lähenemist Eesti põhiseaduse tõlgendamisel, tekib küsimus, milline tähendus jääb üle PS §-le 19. Nagu ka eelnevalt märgitud, kui mõni eraeluga seotud valdkond ei ole kaetud PS § 26 kaitsealaga, kuulub see PS § 19 lg 1 kaitsealasse.⁵³

R. Maruste on eraelu määratlenud kui igaühe õigust enesemääratlemisele ning õigust elada minimaalse välise sekkumisega oma soovide ja tahtmise kohaselt, viidates seejuures PS §-le 19.⁵⁴ Õigus oma eraelu sisustada on iga isiku õigus, mis seisneb isiku võimaluses ise määratleda, kes ta on ja milline on temast loodav kuvand teistele isikutele.⁵⁵ Nagu eelnevalt selgitatud, tuleneb see õigus aga PS §-st 19. Siit nähtub, et PS §-d 19 ja 26 on omavahel tihedas seoses, mistõttu võib nende selge eristamine osutada keeruliseks. Kuivõrd põhiõiguste

⁴⁹ M. Männiko, lk 41.

⁵⁰ K. Jaanimägi, U. Lõhmus, PSK § 26/10.

⁵¹ R. Maruste, lk 437.

⁵² Näiteks EIKo 02.08.1984, 8691/79, *Malone vs Ühendkuningriik*, kohtunik Pettiti arvamus; EIKo 29.04.2015, 15711/13, *Stolyarova vs Venemaa*, p 59 viidetega varasematele lahenditele.

⁵³ K. Jaanimägi, U. Lõhmus, PSK § 26/4. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3.vlj. Tallinn: Juura 2012.

⁵⁴ R. Maruste, lk 429.

⁵⁵ M. Männiko, lk 14

kaitse kontekstis tuleks konkureerivate sätete puhul valida säte, mis tagab põhiõigustele ulatuslikuma kaitse,⁵⁶ siis praktikas ei pruugi töö autori arvates täpse piiri tõmbamine alati olla hädavajalik.

Õiguskantsler on PS § 19 lg 1 ja § 26 kaitsealasid piiritledes leidnud, et kuigi üldjuhul kaitseb isikuid liigse andmetöötluse eest PS §-s 26 sätestatud eraelu puutumatuse nõue, tuleb PS § 19 lg 1 alusel kaitsta isikut väliste negatiivsete mõjutuste eest juhtudel, mis jäävad eraelu kaitsealast välja. Konkreetse üksikjuhtumi asjaoludest lähtuvalt tuleb teha otsus, kas isikuandmeid kaitsta PS § 26 või § 19 lg 1 alusel. Kui isikuandmete töötlemine ei lange PS § 26 kaitsealasse, tulenevad piirangud andmetöötlusele informatsioonilise enesemääramisõigusest PS § 19 lg 1 alusel.⁵⁷

Tuleb silmas pidada, et ka PS § 26 suhtes kehtivad erisätted (nt § 33 – kodu puutumatus, § 43 – sõnumi saladus), mistõttu erisätte olemusolul tuleb kohaldada viimast ja PS § 26 kui üldsäte peab taanduma.⁵⁸ PS § 26 kaitseb seega kõiki eraelu valdkondi, mis ei ole hõlmatud mõne eraelu kaitsva erisättega.⁵⁹

Riigikohus on leidnud, et muu teabe⁶⁰ salajase pealtkuulamise ja salvestamise näol on tegemist nii eraelu puutumatuse (PS § 26) kui ka vaba eneseteostuse (PS § 19) riivega, samas kui üldkasutatavate sidekanalite kaudu edastatavate sõnumite salajane pealtkuulamine riivab vaid PS §-s 43 sätestatud põhiõigust - õigust üldkasutatavate sidekanalite kaudu edastatavate sõnumite saladusele.⁶¹ Sellest võib ekslikult järeldada, et PS § 19 ei ole alati subsidiaarne PS § 26 suhtes, kuid taandub, kui jälitustoiminguga riivatakse norme, mis on PS § 26 suhtes erinormid (nt PS § 43). Õigus teada oma andmete kogumisest ja otsustada oma andmete üle peaks siiski säilima ka jälitustoimingute puhul, mis riivavad muid põhiõigusi kui PS § 26. Kuivõrd antud otsuses keskendus kohus jälitustoiminguga saadud tõendi lubatavusele ning

⁵⁶ K. Jaanimägi, U. Lõhmus, PSK § 26/7.2.

⁵⁷ Õiguskantsleri vastus Andmekaitseinspeksiooni märgukirjale. Tallinn, 26.02.2014, lk 5. – Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_seisukoht_vastuolu_mittetuvastamise_kohta_oigus_votta_nousolek_isikuandmete_tootlemiseks_tuupingimustes.pdf, 13.12.2015.

⁵⁸ K. Jaanimägi, U. Lõhmus, PSK § 26/3.

⁵⁹ *Op. cit.*, PSK § 26/6.1.

⁶⁰ Muu teave on teave, mida ei edastata üldkasutatavate sidekanalite kaudu, nt teave, mida edastatakse isiku asukohas. Nimelt eristas lahendi ajal kehtinud jälitustegevuse seaduse salajast pealtkuulamist võimaldav säte analoogselt kehtivaga salajast pealtkuulamist üldkasutatavate tehniliste sidekanalite kaudu muul viisil edastatava teabe salajasest pealtkuulamisest. Telekommunikatsiooni teel edastatav sõnum on kaitstud PS §-ga 43, väljaspool seda edastatav teave PS § 43 esemelise kaitsealaga hõlmatud ei ole.

⁶¹ RKKKo 3-1-1-25-03, p 8.2: „Just eraelu puutumatuse ja vaba eneseteostuse riivena tuleb käsitada "muu teave salajast pealtkuulamist ning salvestamist".“

eesmärgiks polnud jälitustoimingutega põhiõiguste riive sügavam analüüs, siis ei tasuks sellest otsusest teha kaugeleulatuvamaid järeldusi.

Informatsioonilist enesemääramisõigust on Eesti kohtupraktikas sarnaselt Saksamaaga nimetatud ka inimväärikuse ühe elemendina selliste õiguste kõrval nagu õigus õiguslikule võrdsusele kõigi teiste inimestega, õigus heale nimele, õigus inimlikule identiteedile ja kehalisele puutumatusse.⁶²

Kokkuvõtvalt võib sedastada, et kõik andmete kaitsega seonduv, mis ei ole hõlmatud PS §-ga 26, jääb PS § 19 kaitsealasse. PS § 26 ei kaitse isiku õigust teada tema kohta käivate andmete tekkimisest ega isiku vabast tahtest tulenevat otsustust nende andmete üle. Samuti jääb PS § 26 kaitsealast välja juriidiliste isikute kohta käivate andmete kaitse.

Kuna informatsiooniline enesemääramisõigus sisaldab isiku õigust otsustada oma andmete üle ning kaitseb isiku teadmist nende andmete tekkimise ja kasutamise üle, hõlmab PS § 19 lg 1 midagi enam kui pelgalt kaitset lubamatu andmetöötluse eest. Enesemääramine on isiku õigus otsustada, kes ta olla tahab, kellena teda koheldakse ning see tähendab laiemalt ka õigust kujundada iseennast, mistõttu ei ulatu PS § 26 esemeline kaitseala informatsioonilise enesemääramisõiguse sellele tahule. Informatsioonilisest enesemääramisõigusest tuleneb õigus kujundada oma eraelu, mida omakorda kaitseb PS § 26. Töö autor leiab, et PS § 19 lg 1 justkui loob eelduse PS §-le 26, sest PS § 26 on suunatud eraelu kaitsele ning eraelu saab kujundada isik ise läbi PS § 19 lg-s 1 sätestatud enesemääramisõiguse.

PS § 26 kaitsealast jääb välja juriidiliste isikute õigus andmete kaitsele. Kuivõrd juriidiliste isikute sotsiaalsfäär on kaitstud informatsioonilise enesemääramisõigusega, sobitub juriidilise isiku andmete kaitse kõige paremini PS § 19 lg 1 kaitsealasse. Seetõttu ei kasuta autor edaspidi töös alati isikuandmete mõistet, vaid juriidilise isiku kaitset silmas pidades üldistavalt andmete mõistet.

Eelnevat arvesse võttes, võib kokkuvõtvalt informatsioonilise enesemääramisõiguse olemuse ja kaitseala määratlemisel nimetada järgmiseid aspekte:

⁶² RKKKo 3-1-1-80-97 (Tammeri kaasus), p I.

1. Informatsiooniline enesemääramisõigus kaitseb õigust otsustada oma andmete üle ja teadmist selliste andmete tekkimise ja kasutamise üle.
2. Teadmatust andmete tekkimisest ja nende edasisest töötlemisest riivab informatsioonilist enesemääramisõigust kui eraldiseisvat PS § 19 lg-s 1 sätestatud põhiõigust. Kui isik ei tea enda kohta käivate andmete kogumisest või nende edasisest töötlemisest, on alati tegu PS § 19 riivega.
3. Informatsiooniline enesemääramisõigus hõlmab mistahes andmeid, sõltumata nende päritolust - see õigus eksisteerib andmete sisust olenemata ning pole tähtis, kas tegu on eraeluliste andmetega või mitte.
4. PS § 19 laieneb ka juriidilistele isikutele, kaitstes juriidilise isiku õigust teada tema kohta käivate andmete tekkimisest ja otsustada nende andmete üle.
5. Isikuandmete töötlemisel saab rääkida PS § 26 riivest. PS § 26 kaitsealasse jääb informatsioonilise enesemääramisõiguse see tahk, mis kaitseb eraisikut piiramatult andmetöötluse eest.
6. Informatsiooniline enesemääramisõigus on laiem mõiste, hõlmates õigust otsustada oma andmete üle ja kaitstes ka teadmist nende andmete tekkimise ja kasutamise üle. Seega jääb informatsiooniline enesemääramisõigus PS § 26 kaitsealast osaliselt välja ning kuulub iseseisvalt PS § 19 lg 1 kaitsealasse.

1.2. Jälitustoimingutega andmete kogumise ja kogutud andmete säilitamise üldised alused

Riik töötleb isikute andmeid oma igapäevaselt erinevate funktsioonide täitmisel, kuid neist üheks enim põhiõigusi riivavaks saab pidada ülesannet, mis on seotud kuritegude avastamise, tõkestamise ja kriminaalmenetluste läbiviimisega. Riigikohtu üldkogu on rõhutanud, et karistusvõim ja sealhulgas süütegude menetlemine tuleb lugeda riigivõimu tuumikfunktsiooniks, sest see muu hulgas võimaldab ulatuslikult riivata isikute põhiõigusi.⁶³

Kuritegude tõkestamisel, avastamisel ja kriminaalmenetluste läbiviimisel võimaldab KrMS paljude kuriteokoosseisude puhul andmeid koguda jälitustoimingutega. KrMS § 126¹ lg 1 kohaselt on jälitustoiming isikuandmete töötlemine seaduses sätestatud ülesande täitmiseks

⁶³ RKKKo 3-1-1-86-07, p 21-27.

eesmärgiga varjata andmete töötlemise fakti ja sisu andmesubjekti eest.⁶⁴ Riigikohus on jälitustoimingute kohta üldistavalt öelnud, et jälitustoiminguga kogutakse ja töödeldakse salaja või varjatult isikuandmeid, mille käigus sekkutakse isikute põhiseaduslikult kaitstavate õiguste sfääri.⁶⁵ Jälitustoimingute tegemisega kaasnev varjatus ilmestab kõige paremal moel olukorda, kui isik ei saa koheselt, aga vahel ka üleüldse teada tema kohta käivate andmete kogumisest ning nende andmete edasisest töötlemisest, mis seeläbi riivab isiku informatsioonilise enesemääramise õigust.

Lisaks KrMS-s sätestatule on jälitustoiminguid võimalik teha ka näiteks PPVS⁶⁶ 2². peatükis sätestatud korras ja ulatuses, et otsustada isiku juurdepääs jälitusteabele, samuti otsustada tema sobivuse üle politseiteenistusse või salajasele koostööle. Nimetatud juhtudel eeldab jälitustoimingute tegemine isiku eelnevat üldist nõusolekut toimingute läbiviimiseks, kuivõrd aga antud magistritöö on keskendunud andmete kogumisele, mida on tehtud isiku teadmata, siis käesolevas töös isiku nõusolekul jälitustoimingutega kogutud andmete töötlemist ei käsitleta. Samuti ei vaadelda töös JAS⁶⁷ alusel teabe kogumist, mis küll oma olemuselt on samane jälitustoimingute tegemisega, kuid andmekogumise erineva eesmärgi tõttu vääraks iseseisvat põhjalikku käsitlemist ning väljuks seetõttu käesoleva magistritöö raamistikust.

Et mõista jälitustoimingutega kogutavate andmete töötlemisest tulenevate riivete ulatust, on tarvilik käsitleda põgusalt jälitustoimingute regulatsiooni tervikuna. Andmete ja tõendite kogumine jälitustoimingutega on reguleeritud KrMS 3¹. peatükis. Jälitustoimingu tegemine on lubatud *ultima ratio* põhimõttest⁶⁸ lähtuvalt siis, kui andmete või tõendite kogumine muul viisil ei ole võimalik, ei ole õigel ajal võimalik või on oluliselt raskendatud või kui see võib kahjustada kriminaalmenetluse huve.

Jälitustoiminguid võivad teha Politsei- ja Piirivalveamet, Kaitsepolitseiamet, Maksu- ja Tolliamet, Sõjaväepolitsei ning Justiitsministeeriumi vanglate osakond ja vangla vastavalt uurimisalluvusele. Jälitustoiminguid on lubatud teha juhul, kui esineb vajadus koguda teavet kuriteo ettevalmistamise kohta selle avastamise või tõkestamise eesmärgil; kui täidetakse

⁶⁴ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 06.01.2016, 19.

⁶⁵ RKKKo 3-1-1-5-09, p 10.

⁶⁶ Politsei- ja piirivalveseadus. – RT I, 31.12.2015, 28.

⁶⁷ Julgeolekuasutuste seadus. – RT I, 17.12.2015, 38.

⁶⁸ Jälitustoimingu loa andmisel tuleb järgida nõ viimase abinõu põhimõtet. Vt nt 3-1-1-3-15, p 10.

tagaotsitavaks kuulutamise määrust; vajadusel koguda teavet konfiskeerimismenetluses ning teabe kogumisel kuriteo kohta kriminaalmenetluse raames.

Teabe kogumisel kuriteo ettevalmistamise kohta selle avastamise või tõkestamise eesmärgil ning kriminaalmenetluses kuriteo kohta on täna kehtivas regulatsioonis määratletud kuritegude ring, mille korral on jälitustoimingu tegemine lubatud. Jälitustoimingu tegemist võimaldavate kuritegude ringi on kitsendatud võrreldes enne 01.01.2013 kehtinud regulatsiooniga, mis nägi ette üldise alusena võimaluse teha jälitustoiminguid, kui kriminaalmenetluse esemeks oli esimese astme kuritegu või tahtlikult toimepandud teise astme kuritegu, mille eest nägi seadus ette karistusena vähemalt kuni kolm aastat vangistust.⁶⁹

Samuti on alates 01.01.2013 seadusega kindlaks määratud isikute ring, kelle suhtes jälitustoimingu tegemine on lubatud. Selleks võib olla isik, kelle puhul on põhjendatud kahtlus arvata, et ta paneb toime jälitustoimingu tegemist võimaldava kuriteo, või kes on sellise kuriteo toimepanemises kahtlustatav, samuti tagaotsitav või isik, kellele kuulub konfiskeerimismenetluse objektiks olev vara või kes seda valdab. Jälitustoimingu läbiviimine on lubatud ka isiku suhtes, kelle puhul on põhjendatult alust arvata, et ta suhtleb, vahendab teavet, osutab kaasabi või võimaldab kasutada oma sidevahendit isikul, kes on jälitustoimingut võimaldava kuriteo toimepanemises kahtlustatav, konfiskeerimismenetluses objektiks oleva vara omanik või valdaja, või tagaotsitav. Kui jälitustoimingu luba on antud nõuetekohaselt ühe isiku suhtes, siis laieneb luba ka isikule, kes vahetult jälitustoimingule allutatud isikuga suhtleb.⁷⁰ Sellistel juhtudel on lubatud kogutud tõendi kasutamine ka teise isiku suhtes, kes on näiteks jälitustoimingule allutatud kahtlustatava vestluspartneriks.⁷¹

Jälitustoimingud on järgmised:

- isiku, asja, paikkonna varjatud jälgimine;
- võrdlusmaterjali varjatud kogumine;
- asja läbivaatus varjatult;
- asja asendamine varjatult;
- postisaadetise läbivaatus varjatult;
- teabe salajane pealtkuulamine ja/või –vaatamine;

⁶⁹ Kriminaalmenetluse seadustik seisuga 31.12.2012. – RT I, 16.11.2012, 7.

⁷⁰ RKKKo 3-1-1-14-14, p 800.

⁷¹ RKKKo 3-1-1-89-15, p 29, viitega RKKKo 3-1-1-14-14, p 800.

- politseiagendi kasutamine;
- kuriteo matkimine.⁷²

Lisaks on kohtu loal lubatud jälitustoimingu tegemiseks või selleks vajalike tehniliste abivahendite paigaldamiseks ja eemaldamiseks varjatult siseneda hoonesse, ruumi, sõidukisse, piirdega alale või arvutisüsteemi, mida ei loeta eraldiseisvaks jälitustoiminguks. Varjatult sisenemise korral riivatakse siiski PS §-s 33 õigust kodu või valduse puutumatusele, kuid toimingu endaga mingeid andmeid ei koguta, mistõttu saab seda lugeda jälitustoiminguid toetavaks meetmeks. Varjatud sisenemine saab jälitustoimingu osaks, kui see toiming tehakse mõne jälitustoimingu tegemiseks või selleks vajalike tehniliste abivahendite paigaldamiseks ja eemaldamiseks.⁷³ Töö autori arvates peab seda aspekti silmas pidama jälitustoimingust teavitamise üle otsustamisel.

Jälitustoiminguks annab loa prokuratuur või eeluurimiskohtunik. Jälitustoimingute kestus konkreetse isiku suhtes samas jälitustoimikus ei tohi üldjuhul ületada ühte aastat, kuid kriminaalasja keerukuse või erilise mahukuse korral võib riigi peaprokurör anda loa või taotleda kohtult luba jälitustoimingu tegemiseks isiku suhtes kestusega üle ühe aasta. Hoolimata sätte sõnastusest, kehtib ühe aasta pikkune jälitustoimingute tegemise piirang ka kuriteo ettevalmistamise kohta avatud jälitustoimikutele.⁷⁴ Vastav sõnaline täpsustus seadustikus jõustub 01.07.2016, nimelt asendatakse sõna „kriminaalasjas“ sõnaga „menetluses“.⁷⁵ Aastane piirang ei kehti tagaotsimistoimikute puhul, kuna tagaotsitava isiku leidmine võib kesta oluliselt kauem.⁷⁶

Jälitustoiminguga kogutud andmed, selle tegemisel töödeldud andmed ja tehtud teabetalletused ning jälitustoiminguga kogutud teabe terviklikkuse tajumiseks vajalikud andmed variisiku ja teeseldud isiku, struktuuriüksuse, organi ja välisriigi äriühingu filiaali

⁷² Kriminaalmenetluse seadustik.

⁷³ RKKKo 3-1-1-93-15, p 91: „Iseenesest on õige kaitsjate seisukoht, et /.../ KrMS § 126³ lg-s 5 nimetatud toimingud (varjatud sisenemine hoonesse, ruumi, sõidukisse, piirdega alale või arvutisüsteemi) ei ole eraldivõetuna käsitatavad jälitustoimingutena.“

⁷⁴ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 175 SE II, lk 3. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/86dde8ff-c50e-48ba-a39e-a325fe15a3f0/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus/>, 17.11.2015.

⁷⁵ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses. – RT I, 06.01.2016, 5.

⁷⁶ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus 175 SE II, lk 3.

kohta säilitatakse jälitustoimikus.⁷⁷ Jälitustoimikut on lubatud pidada paberkandjal või digitaalselt.⁷⁸

KrMS võimaldab ka jälitustoimingutega kogutud andmete riskasutuse:⁷⁹ nimelt on jälitustoiminguga kogutud andmeid lubatud kasutada teises jälitustoimingus, teises kriminaalmenetluses, julgeolekukontrollis, aga ka seaduses sätestatud juhul isiku tööle või teenistusse võtmise ning loa või litsentsi andmise otsustamisel isiku seaduses sätestatud nõuetele vastavuse kontrollimiseks. Samuti on lubatud kriminaalmenetluses jälitustoiminguga kogutud tõendit kasutada vääртеomenetluses tõendina asjas, milles on kriminaalmenetlus lõpetatud. Vääртеomenetluse enda raames on tõendite kogumine jälitustoimingutega *expressis verbis* keelatud.⁸⁰

Andmete riskasutust praktikas hõlbustab jälitustoimingutega kogutud andmete säilitamine politsei andmekogus „Infosüsteem POLIS“, mille jälitusmenetluse andmestikule juurdepääsuõigus on antud ka Maksu- ja Tolliametile, Kaitsepolitseiametile, prokuratuurile, Teabeametile ning Justiitsministeeriumi vanglate osakonnale ja vanglatele. Lisaks Politsei- ja Piirivalveametile kannavad POLIS-se jälitusmenetlusse andmestikku teavet kõik eelnevalt nimetatud asutused peale Teabeameti.⁸¹

Jälitustoimingutega kogutud teave loetakse RSVS § 8 lg 1 p 1 kohaselt riigisaladuseks.⁸² Tulenevalt IKS-st toimub isikuandmeid sisaldava salastatud teabega seonduv, ennekõike nendele andmetele juurdepääs, üldjuhul vastava teabe kaitset reguleeriva eriseaduse alusel ning jääb seega IKS reguleerimisalast välja. Isikuandmeid sisaldava salastatud teabe kandja salastatuse tähtaja lõppemisel muutuvad salastatud teabeks olnud isikuandmed automaatselt tavalisteks isikuandmeteks ning sellisel juhul tuleb nende andmete töötlemisel lähtuda IKS nõuetest ja järelevalvekorra-st.⁸³

⁷⁷ Kriminaalmenetluse seadustik.

⁷⁸ Jälitustoimiku pidamise ja säilitamise kord. VVm 03.01.2013 nr 3 – RT I, 08.01.2013, 9.

⁷⁹ Enne 01.01.2013 ei olnud seadusega reguleeritud jälitustoiminguga saadud teabe selle kogumise eesmärgist erineval põhjusel kasutamist. Riigikohus on leidnud, et jälitusteabe kasutamiseks selle kogumise algsest eesmärgist erineval põhjusel peab lisaks ülekaalukale avalikule huvile olema seaduses selleks sätestatud selge õiguslik alus. Vt ka RKHKo 3-3-1-9-15, p-d 17 ja 19.

⁸⁰ Vääртеomenetluse seadustik. – RT I, 19.03.2015, 37.

⁸¹ Politsei andmekogu pidamise põhimäärus. Sim 22.12.2009 nr 92. – RT I, 05.04.2013, 16.

⁸² Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus. – RT I, 12.03.2015, 46.

⁸³ Isikuandmete kaitse seaduse eelnõu seletuskiri. 1026 SE, lk 3. – Arvutivõrgus:

<http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/adf18590-e176-3c6f-91c0-6ffa8f501cb0/Isikuandmete%20kaitse%20seadus%C2%B9/>, 30.04.2016.

Kuigi jälitustoimingutega kogutud andmed on riigisaladus ning nendele ligipääs on piiratud, lasub KrMS-st tulenevalt jälitusasutusel kohustus teavitada viivitamata isikut, kelle suhtes jälitustoiming tehti, ning isikut, kelle perekonna- või eraelu puutumatus jälitustoiminguga oluliselt riivati ja kes on menetluse käigus tuvastatud. Teavitamiskohustus tekib jälitustoimingu loa tähtaja lõppemise korral ning mitme ajaliselt vähemalt osaliselt kattuva jälitustoimingu tegemisel neist viimase loa tähtaja lõppemise korral juhul, kui prokuratuur ei ole andnud luba jätta jälitustoimingust teavitamata.

Jälitustoimingust võib jätta teavitamata, kui teavitamine võib:

- 1) kahjustada oluliselt kriminaalmenetlust;
- 2) kahjustada oluliselt teise isiku seadusega tagatud õigusi ja vabadusi või seada teise isiku ohtu;
- 3) seada ohtu jälitusasutuse meetodite, taktika, jälitustoimingu tegemisel kasutatava vahendi või politseiagendi, variisiku või salajasele koostööle kaasatud isiku koostöö salajasuse.

Teavitamata võib jätta kuni vastava aluse äralangemiseni ning prokuratuur on kohustatud kontrollima teavitamata jätmise aluse olemasolu kriminaalasjas kohtueelse menetluse lõppemisel, kuid mitte hiljem kui üks aasta pärast jälitustoimingu loa tähtaja lõppemist. Kui ühe aasta möödumisel jälitustoimingu loa tähtaja lõppemisest ei ole jälitustoimingust teavitamata jätmise alus ära langenud, taotleb prokuratuur eeluurimiskohtunikult loa teavitamata jätmise tähtaja pikendamiseks. Eeluurimiskohtunik võib anda määrusega loa isiku teavitamata jätmiseks tähtajatult või tähtajaliselt.

Tähtajatu teavitamata jätmise loa korral on tegu olukorraga, kus isik, kelle põhiõigusi jälitustoiminguga on riivatud, ei saa sellest kunagi teada. Nimelt ei kohusta seadus tähtajatu jälitustoimingust teavitamata jätmise loa korral aluse olemasolu kontrollimist teatud aja tagant, mistõttu võib oletada, et tähtajatult antud loa teavitamata jätmise alus peaks olema selline, mis teoreetiliselt ei lange kunagi ära. KrMS eelnõu seletuskirjas on leitud, et näiteks juhul, kui isiku teavitamata jätmise aluseks on politseiagendi isiku salajasus, eeldatakse, et see alus ei lange ära, millest tulenevalt saab kohus anda jälitustoimingust teavitamata jätmise loa

tähtajatult.⁸⁴ Töö autor leiab, et iseenesest ei ole välistatud tähtajatu teavitamata jätmise loa andmine muudel alustel.

Isikul, keda on teavitatud, võimaldatakse soovi korral tutvuda tema kohta kogutud andmetega ja jälitustoimingu käigus tehtud foto, filmi, heli- või videosalvestise või muu teabetalletusega. Kuid samas on võimalik ka jälitustoimingutega kogutud andmete sisu jätta tutvustamata. Nimelt võib prokuratuuri loal kuni vastava aluse äralangemiseni jätta tutvustamata andmed:

- 1) teiste isikute perekonna- või eraelu kohta;
- 2) mille tutvustamine võib kahjustada teise isiku seadusega tagatud õigusi ja vabadusi;
- 3) mis sisaldavad riigisaladust või salastatud välisteavet või teise isiku seadusega kaitstud saladusi;
- 4) mille tutvustamine võib seada ohtu jälitusasutuse töötaja, politseiagendi, variisiku, salajasele koostööle kaasatud isiku või jälitustoimingu osalenud muu isiku või nende lähikondsete elu, tervise, au, hea nime või vara;
- 5) mille tutvustamine võib seada ohtu politseiagendi, variisiku ja salajasele koostööle kaasatud isiku õiguse hoida koostööd saladuses;
- 6) mille tutvustamise tulemusena võidakse edastada teavet jälitusasutuse meetodite, taktika ja jälitustoimingu tegemisel kasutatava vahendi kohta;
- 7) mida ei ole võimalik eraldada ja esitada selliselt, et neist ei ilmneks andmed, mis on loetletud punktides 1–6.

Eelnevast nähtub, et jälitustoimingutest teavitamise ja tutvustamise üle otsustamiseks on seadusandja jättnud avalikule võimule kaalutusõiguse. Kaalutusõiguse olemasolu ei tähenda kunagi, et avalik võim võib teha meelevaldseid otsuseid, vaid põhjalikult tuleb kaaluda erinevate lahendusvariantide positiivseid ja negatiivseid külgi.⁸⁵ Riigikohus on öelnud, et kaalumissituatsioonis on haldusorgani ülesandeks võrrelda erinevaid huve, selgitades neist välja kaalukamad, kaalumise peab toimuma seejuures ratsionaalselt, tasakaalustades erinevaid kaalukaid huve.⁸⁶

⁸⁴ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 175 SE, lk 20. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/86dde8ff-c50e-48ba-a39e-a325fe15a3f0/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus/>, 17.11.2015.

⁸⁵ A. Aedmaa jt. Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu: 2004, lk 30.

⁸⁶ RKHK 3-3-1-52-13, p 31.

Esiteks saab haldusorgan hinnata, kas teavitamata jätmise aluste olemasolul jätta teavitamata või siiski teavitada, sest aluse olemasolu ei tähenda automaatset teavitamata jätmise kohustust. Nii tuleb kaaluda erinevate õigussubjektide huve ja õigusi. Teatud olukordades võib isiku õigus jälitustoimingutest teada saada üles kaaluda teiste isikute õigused, mida saab tulenevalt kaalutlusotsusest kaitsta, kui jätta teavitatud isikule jälitustoimingutega kogutud andmed üksikasjalikult tutvustamata. Seda eeldusel, et teiste isikute õigused või muud huvid kaaluvad üles jälitustoimingust teavitatud isiku õigused.

Ka EIK on leidnud⁸⁷, et õigus tõendite, sh jälitustoimiku materjalide avaldamisele ei ole absoluutne õigus. Tõendite mitteavaldamise soov võib tuleneda näiteks vajadusest kaitsta tunnistajat või mitte paljastada politsei meetodeid kuritegude uurimisel. Kriminaalmenetluses võib esineda võistlevaid huvisid, nagu näiteks riigi julgeolek või vajadus kaitsta tunnistajaid kättemaksu eest või hoida saladuses politsei meetodeid kuriteo uurimisel, mida tuleb arvestada süüdistatava õiguste vastukaaluna. Mõnes asjas võib olla vajalik kaitsta teise isiku põhiõigusi või olulist avalikku huvi.⁸⁸ Riigikohus on kinnitanud, et jälitustoiminguga kogutud andmete tutvustamisel peab riik arvestama kaalukat avalikku huvi tagada seadusega lubatud eesmärkidel jälitustegevuse ja sellega seotud isikute õiguste kaitse.⁸⁹

Isikute teavitamine jälitustoimingutest seondub ennekõike nende kaebeõigusega ning õigusega nõuda teabetalletuste kustutamist. Seega on isiku informatsioonilise enesemääramisõigusest tulenev teadmisoigus eelduseks teiste õiguste maksmapanemiseks. Isiku jälitustoimingutest teavitamisel ning jälitustoiminguga kogutud andmete tutvustamisel või tutvustamata jätmisel tuleb talle selgitada ka edasikaebamise korda.

Tulenevalt KrMS § 126¹⁶ lg-st 1 on isikul õigus esitada määruskaebus kohtumääruse peale, mis annab loa jälitustoiminguks. Tuleb arvestada, et jälitustoiminguks antud kohtu loa seaduslikkust määruskaebe korras ei saa vaidlustada kriminaalasja sisulise kohtuliku arutamise ajal. Seadusandja sooviks on olnud võimaldada jälitustoiminguga saadud teabe ja selle kogumise aluseks oleva kohtuloo seaduslikkuse vaidlustamist üldjuhul kriminaalmenetlusvälises olukorras. Näiteks olukorras, kus kohtueelne menetlus või üksnes

⁸⁷ Antud lahendis käsitletakse teavitamata ja tutvustamata jätmist kriminaalmenetluses EIÕK artikli 6 kontekstis, mis sätestab õiguse õiglasele kohtumenetlusele, sh poolte võrdsusele, sest kaebajal puudus ligipääs jälitustoimiku materjalidele.

⁸⁸ EIKo 06.03. 2012, 59577/08, *Leas vs Eesti*, p 78 viitega EIKo 26.03.1996, 20524/92, *Doorson vs Holland*, p 70

⁸⁹ RKKKo 3-1-1-14-14, p 666.

sellele eelnenud jälitusmenetlus lõpetatakse enne kriminaalasja kohtusse saatmist või kui jälitustoiminguga kogutud andmed puudutavad kolmandaid isikuid, kes ei ole kohtusse saadetud kriminaalasjas menetlusosalised.⁹⁰ Olukorras aga, kus ei ole selge, kas jälitustoimingule allutatud isikul avaneb edasises kriminaalmenetluses võimalus oma õiguste kaitsmiseks kohtu poole pöörduda, tuleb isiku määruskaebus läbi vaadata, sest isik võib menetluse tulemuste äraootamisega kaotada võimaluse tema suhtes tehtud jälitustoimingute seaduslikkust vaidlustada.⁹¹

Samuti on isikul õigus esitada kaebus jälitustoimingu käigu, sellest teavitamata jätmise ja sellega kogutud andmete tutvustamata jätmise peale. Seega on jälitustoimingust teavitamine isiku kaebeõiguse realiseerimise eelduseks ning sellest tulenevalt ka jälitustoimingu seaduslikkuse üle kontrolli algatamise üks võimalustest.

Parema ülevaate jälitustoimingutest ja nende aluseks olnud lubadest, teavitamistest ja tutvustamisest tagab kindlasti eelmisel aastal loodud jälitustoimingu infosüsteem, kuhu sisestatakse alates 01.09.2015 avatud jälitustoimikutes koostatud dokumendid ja tekkinud andmed, sh jälitustoimingute load, jälitustoimingutest teavitamata ja tutvustamata jätmise load.⁹²

Kuivõrd jälitustoimingutega kogutud andmete töötlemisega kaasnev riive kestab kuni andmete hävitamiseni, siis käsitleb töö autor seda aspekti põhjalikumalt. Jälitustoimingutega kogutud andmete edasine säilitamine ja hävitamine sõltub jälitustoimikus sisalduva teabe salastatusest. Nimelt riigisaladust või salastatud välisteavet sisaldavaid jälitustoimikuid säilitatakse vastavalt RSVS-s kehtestatud korrale ning jälitustoimikuid, milles sisalduva teabe salastatus on kustunud, säilitatakse KrMS 126¹² lg 2 kohaselt. Samuti sõltub teabe edasine säilitamine sellest, kas tegu on arhiiviväärtusega teabega või mitte.

Teabekandja, mille salastatus on kustunud, antakse üle Rahvusarhiivile kooskõlas arhiiviseadusega.⁹³ Rahvusarhiivile antakse üle ainult arhiiviväärtusega teave. Arhiiviväärtuse

⁹⁰ RKKKm 3-1-1-48-15, p 12.

⁹¹ RKKKm 3-1-1-106-15 ja 3-1-1-107-15, p–d 6 ja 7

⁹² Jälitustoimingute infosüsteemi asutamine ja infosüsteemi pidamise põhimäärus. VVm 19.02.2015 nr 17. – RT I, 20.02.2015, 19.

⁹³ Tulenevalt ArhS § 10 lg-st 1 on Rahvusarhiivis säilitatavale arhivaalile juurdepääs vaba, kui sellele ei laiene avaliku teabe seaduses, isikuandmete kaitse seaduses, riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduses või muus seaduses kehtestatud piirangud.

määramine toimub ArhS § 7 kohaselt⁹⁴ ning hindamine toimub tulevikus tekkiva teabe suhtes etteulatuvalt ehk mis tahes tulevikus tekkiv teave on juba eelnevalt hinnatud, kas see on arhiiviväärtuslik või mitte.⁹⁵ Hindamise aluseks on Rahvusarhiivi hindamispoliitika ja –strateegia, mille kohaselt on Rahvusarhiivi põhimõtteline otsus säilitada kuni 20% avaliku sektori dokumente, mis võiksid olla ühiskonna jaoks kestva väärtusega.⁹⁶ Kui suur on statistiliselt Rahvusarhiivi antavate jälitustoimikute hulk protsentuaalselt, ei ole võimalik öelda, küll aga näiteks Politsei- ja Piirivalveameti ja Maksu- ja Tolliameti jälitustoimikutest on otsustatud anda arhiiviväärtus kahele toimikule igal aastal tekkinud jälitustoimikutest. Täpse valiku toimikutest teeb asutus ise.⁹⁷

RSVS kohaselt ei anta Rahvusarhiivile üle jälitustoiminguga kogutud teavet sisaldava kustunud salastatusega teabekandja delikaatseid isikuandmeid käsitlevat osa, kui isik, kelle suhtes jälitustoiming tehti või kelle perekonna- või eraelu puutumatust jälitustoiminguga riivati, nõuab delikaatseid isikuandmeid käsitleva teabe hävitamist ning seda teavet ei ole enam vaja avalike ülesannete täitmiseks. Sellisel juhul teabekandja delikaatseid isikuandmeid käsitlev osa hävitatakse.

Kui teave ei ole määratud arhiiviväärtusega teabeks ning teabekandja salastatus on kustunud⁹⁸, siis säilitatakse KrMS § 126¹² lg 2 kohaselt ettevalmistatava kuriteo kohta peetud jälitustoimikuid, isiku tagaotsimise toimikuid ja konfiskeerimistoimikuid neis sisalduva teabe kasutamise vajaduse äralangemiseni, kuid mitte kauem kui 50 aastat. Kuriteotoimikuid säilitatakse aga karistusandmete karistusregistrist kustutamiseni või kuriteo aegumistähtaja möödumiseni. Kui on võimalikud mõlemad säilitamistähtjad, tuleks eelistada põhiseadusega kooskõlas olevat tõlgendust, mis tagab põhiõiguste ulatuslikuma kaitse.⁹⁹ Olukorras, kus jälitustoimik sisaldab nii kustunud salastatusega teavet kui ka salastatud teavet, peaks jälitustoimiku säilitamisele kohalduma RSVS.

⁹⁴ Arhiiviseadus. – RT I, 06.01.2016, 6.

⁹⁵ Rahvusarhiivi vastus M. Rondeli selgitustaotlusele. 26.01.2016 (kiri adressaadi valduses).

⁹⁶ Rahvusarhiivi hindamispoliitika ja –strateegia. Riigiarhiivari 15.02.2013 käskkiri nr 10. – Arvutivõrgus: http://www.ra.ee/public/Kogumine/RA_hindamispoliitika_ja_-strateegia_15.02.2010.pdf, 02.02.2016.

⁹⁷ Rahvusarhiivi vastus M. Rondeli selgitustaotlusele. 21.03.2016 (kiri adressaadi valduses).

⁹⁸ Vabariigi Valitsuse 20.12.2007. a määruse nr 262 „Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord“ kohaselt kustub teabe salastatus näiteks ulatuses, mis on kantud kriminaaltoimikusse või mida tutvustatakse isikule, kelle perekonna- või eraelu puutumatust jälitustoiminguga riivati; samuti saab salastatuse kustutada teatud tingimustel asutus, kes on sellise teabe loonud.

⁹⁹ Õiguskantsleri 13.09.2013 taotlus nr 12 kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse § 25¹

põhiseaduspärasuse kohta, lk 17. – Arvutivõrgus:

http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_taotlus_nr_12_kriminaalmenetluse_seadustiku_rakendamise_seaduse_ss_25-1_pohiseaduspärasuse_kohta.pdf, 19.03.2016.

RSVS kohaselt on enne salastamistähtaja¹⁰⁰ lõppu salastatud teavet lubatud hävitada üksnes erijuhtudel, sh kui teave ei ole arhiiviväärtusega. Täpsemaid viiteid selle kohta, millistel alustel ja kuidas sellise teabe edasise säilitamise ja hävitamise üle otsustatakse, seaduses ei ole. Küll aga on riigisaladust valdava asutuse kohustus reguleerida salastatud teabekandjate hävitamise meetodid ja kord¹⁰¹ ning säilitustähtajad peaksid olema reguleeritud asutusesiselselt.¹⁰²

Samuti ei nähtu RSVS-st üheselt, mis saab juhul, kui arhiiviväärtuseta teabe salastatus kustub salastamistähtaja lõppemisel. Nimelt jääb selgusetuks, kas selline teave kuulub automaatselt salastamistähtaja lõppemise tõttu hävitamisele või ei ole välistatud, et teavet võib edasi töödelda näiteks asutusesisese teabena.¹⁰³ On selge, et selline määratlematus jälitustoimingutega kogutud teabe säilitamisel tekitab küsimusi.

Tulenevalt KrMS § 126¹² lg-test 2, 5 ja 8 säilitatakse ka jälitustoimingute infosüsteemi kantud teave ning digitaalne jälitustoimik hävitatakse, kui paberkandjal olev jälitustoimik kuulub hävitamisele.¹⁰⁴ Infosüsteemi POLIS jälitusmenetluse andmestikus säilitatakse andmeid 25 aastat andmete infosüsteemi kandmisest arvates, kui seaduses või seaduse alusel ei ole ette nähtud teistsugust tähtaega, misjärel need andmed arhiveeritakse ning kustutatakse 50 aastat pärast arhiveerimist.¹⁰⁵ Hoolimata asjaolust, et arhiveeritud andmetele ligipääs on piiratum kui arhiveerimata andmetele ligipääs, informatsioonilise enesemääramisõiguse riive kestab, andmed on jätkuvalt olemas ja vajadusel kasutamiseks kättesaadavad.

Isikul, kelle põhiõigusi on jälitustoiminguga riivatud, võib pärast kohtuotsuse jõustumist taotleda kriminaaltoimikusse lisatud jälitustoimingu käigus tehtud teabetalletuse hävitamist.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Vabariigi Valitsuse 20.12.2017.a määruse nr 262 kohaselt loetakse jälitustoiminguga kogutud teave korrakaitse riigisaladuseks ning selline teave on piiratud tasemel salastatud 25 aastaks. Kuna toimikute salastamistähtaeg määratakse toimikus sisalduva teabe pikima salastatuse astme järgi, võib jälitustoimik tervikuna olla salastatud ka kauem (nt 50 aastaks, kui toimik sisaldab salajastelt kaastöötajatelt saadud teavet).

¹⁰¹ Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord.

¹⁰² Rahvusarhiivi vastus M. Rondeli selgitustaotlusele. 21.03.2016 (kiri adressaadi valduses).

¹⁰³ Analoogetele probleemidele säilitamistähtaegade ebaselguse osas on viidanud M.Konks oma 2014. aasta magistritöös, kus ta leidis, et prokuratuurides ja PPA-s ei ole kriminaaltoimikute säilitamise tähtajad selged. KAPO puhul aga töö autor järeldusi teha ei saanud, kuivõrd KAPO autorile teabenõude alusel säilitamistähtaegu ei avalikustanud.

¹⁰⁴ Jälitustoimingute infosüsteemi asutamine ja infosüsteemi pidamise põhimäärus.

¹⁰⁵ Politsei andmekogu pidamise põhimäärus.

¹⁰⁶ Kriminaalmenetluse seadustik.

Samuti võib isiku taotlusel pärast jälitustoimiku sulgemist hävitada jälitustoimingu käigus tehtud teabetalletuse, mida ei ole lisatud kriminaaltoimikusse.¹⁰⁷ Selle nõude maksmapanemise eelduseks on isiku teavitamine jälitustoimingu tegemisest.

Arvestades, et jälitustoimingute edasise säilitamise tähtsajad võivad olla võrdlemisi pikad ning sellega kaasneb põhiõiguste riive, on töö autori hinnangul oluline toimiv kontrollisüsteem jälitustoimingute ja sellega kaasnevate riivete üle. Järelevalvet jälitustoimingu vastavuse üle KrMS §-s 126⁴ sätestatud loale teostab prokuratuur. Kui isikut on teavitatud jälitustoimingu, saab isik seda vaidlustada kohtus. Samuti on kohus kaasatud jälitustoimingutest teavitamata jätmise üle otsustamise protsessi, kui aasta pärast jälitustoimingute tegemise lõppu otsustab kohus, kas teavitamata jätmine on jätkuvalt õigustatud.

Järelevalvet järelevalvetegevuse üle teostab Riigikogu komisjon, kellel on tulenevalt JAS §-st 36 õigus välja kutsuda isikuid ja nõuda tutvumiseks dokumente. Seaduserikkumise avastamise korral on komisjon kohustatud edastama vastavad materjalid uurimisasutusele või õiguskantslerile.

Alates 01.01.2015 on laiendatud ka õiguskantsleri pädevust järelevalve teostamiseks jälitustoimingutega kogutavate andmete töötlemise vallas, nimelt kontrollida, kas asutus järgib põhiõigusi ja –vabadusi, ning anda sellekohaseid soovitusi ja teha ettepanekuid.¹⁰⁸ Andmekaitse Inspeksioon teostab isikuandmeid sisaldava riigisaladuse töötlemise üle järelevalvet vaid piiratud ulatuses välislepingutest tulenevate kohustuste täitmisel.¹⁰⁹

Põhiõiguste intensiivse riive võimalusest tulenevad kõrgemad põhiseaduslikud nõuded järelevalvetegevuse regulatsioonile.¹¹⁰ Olukorras, kus isik ei ole oma põhiõigusi riivavast jälitustoimingu teadlik, on praktiliselt välistatud võimalus kasutada põhiõigust pöörduda oma õiguste kaitseks kohtu poole,¹¹¹ mistõttu peab jälitustoimingutest teavitamise süsteem ja selle üle teostatav järelevalve piisavalt tõhus vältimaks õigusest üleastumisi ja omavoli.

¹⁰⁷ Jälitustoimiku pidamise ja säilitamise kord.

¹⁰⁸ Õiguskantsleri seadus. – RT I, 30.12.2015, 105.

¹⁰⁹ Isikuandmete kaitse seadus.

¹¹⁰ RKPJKo 3-4-1-42-13, p 45.

¹¹¹ RKPJKo 3-4-1-42-13, p 48.

Töö autor leiab, et koos kohtuliku kontrolliga on jälitustoimingute üle teostatav järelevalve mitmeastmeline, mis praktikas tagab parema kaitse jälitustoimingute tegemisega kaasnevate võimalike ohtude eest. Kuivõrd õiguste maksmapanemiseks ja kohtuliku järelevalve algamise eelduseks on isiku teavitamine jälitustoimingutest, käsitletakse seda põhiseadusest tulenevat garantiid põhjalikult järgnevas peatükis.

2. JÄLITUSTOIMINGUTEGA KOGUTUD ANDMETE TÖÖTLEMINE INFORMATSIOONILISE ENESEMÄÄRAMISÕIGUSE RIIVENA

2.1. Informatsioonilise enesemääramisõiguse ja teiste põhiõiguste riived jälitustoimingutega kogutud andmete töötlemisel

PS § 11 kohaselt tohib õigusi ja vabadusi piirata ainult kooskõlas põhiseadusega. Jälitustegevuse¹¹² puhul on üldtunnustatult tegemist enim ja kõige intensiivsemalt põhiõigusi riivava riikliku tegevusega.¹¹³ Samas on jälitustegevus vajalik, et avastada keerulisi ja latentse iseloomuga kuritegusid, mis jääksid muul viisil lahendamata. Jälitustegevus ei ole vaid riigi õigus, vaid see on ka kohustus kaitsta kuriteo läbi kannatada saanud inimeste, aga ka siseturvalisuse kontekstis kõikide inimeste põhiõigusi parimal viisil.¹¹⁴

Jälitustegevusliku riive eripära seisneb selles, et jälitustegevus riivab põhiõigusi kahes etapis, sest jälitustegevuse põhiolemuseks on salajasus ehk varjatus isiku eest, kelle suhtes jälitustoimingut tehakse.¹¹⁵

Esimene ründelaine tähendab jälitustegevuse kasutamisel alati riigi sekkumist inimese privaatsfääri ja kujutab endast PS § 26 lg-s 1 sätestatud eraelu puutumatuse riivet. Selle ründelaine täpse objekti määratlemine sõltub jälitustoimingu liigist, sest põhiseaduses on normid, mis on PS § 26 lg 1 suhtes erinormid (nt §-d 33, 40, 42, 43 ja 44).¹¹⁶ Jälitustoiming piirab nimelt alati mingit konkreetset põhiõigust - nii piirab näiteks varjatud sisenemine eluruumi PS §-s 33 sätestatud korteripuutumatust ning postisaadetise varjatud läbivaatus või kõnede salajane pealtkuulamine PS §-s 43 sätestatud kommunikatsioonivahendite abil edastatava teabe saladust.¹¹⁷ EIÕK-s on need jälitustoimingute kontekstis asjassepuutuvad põhiõigused kokku võetud artiklis 8.¹¹⁸

¹¹² Kehtivad seadused ei kasuta enam mõistet jälitustegevus, kuid siiski võib autori hinnangul antud mõistet kasutada tähistamaks jälitustoimingutega seotud tegevust kõige üldisemas mõttes

¹¹³ E. Kergandberg. Per aspera ad fair trial, lk 74.

¹¹⁴ Riigiprokuratuur. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2014. aastal, lk 10. – Arvutivõrgus: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokur%C3%B6ri%20%C3%BClevaade%20p%C3%B5hiseaduskomisjonile%202014.pdf, 22.01.2016.

¹¹⁵ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 310.

¹¹⁶ E. Kergandberg. Per aspera ad fair trial, lk 74.

¹¹⁷ E. Kergandberg. Jälitustegevus kui riigisaladus ja jälitustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika. – Juridica 2000/IX, lk 606

¹¹⁸ U. Lõhmus. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014, lk 81.

Jälitustegevusliku põhiõiguste riive teine ründelaine seisneb riigipoolse tegevuse salajasuses, nimelt vastava isiku eest varjatavas tegutsemises. Antud etapis rünnatakse põhiõiguste realiseerimise ja kaitsmise võimalusi sellega, et jälitustegevus on salajane ning isik ei saa oma põhiõiguste riivist teada. Rünnak ei seisne E.Kergandbergi arvates üksnes mitmete erinevate põhiõiguste realiseerimise ja kaitsmise võimaluste äravõtmises, vaid see kujutab endast ka informatsioonilise enesemääramisõiguse riivet.¹¹⁹ Töö autor nõustab selle seisukohaga, sest informatsiooniline enesemääramisõigus hõlmabki isiku teadmisoigust oma andmete tekkimisest ja kasutamisest. Ka eraviisilise jälitustegevuse puhul on rünnatavaks õigushüveks¹²⁰ eneseteostusvabadus ja enesemääramisõigus – nimelt ei saa inimene oma otsustes olla vaba, kui ta teab, et tema tegemisi võidakse jälgida ja talletada.¹²¹

Isiku teadmatusse jätmine tema kohta teabe kogumisest on seega käsitletav informatsioonilise enesemääramisõiguse kui põhiõiguse riivena, mis kaasneb alati kui jälitustoimingute tegemisega riivatakse mõnda teist põhiõigust. Nagu eelnevalt selgitatud, on informatsiooniline enesemääramisõigus PS § 19 lg-s 1 sisalduva üldise isiksuspõhiõiguse üks osa.

Kuna informatsiooniline enesemääramine tähendab igaühe õigust otsustada tema kohta käivate andmete kogumise ja salvestamise üle, riivab jälitustoimingutega kogutud andmete töötlemine vaieldamatult seda õigust, kui isikut koheselt või üldse ei teavitata tema kohta kogutud andmetest. E. Kergandberg leiab, et sellisel juhul võetakse isikult absoluutselt võimalus end kohtulikult kaitsta eelnevalt nimetatud esimese ründelaine käigus toimepandud põhiõiguste riivete vastu.¹²² Seega piirab jälitustegevuse salastatus PS §-s 15 sätestatud kohtusse pöördumise õiguse realiseerimist, sest kui isikut ei teavitata tema suhtes läbiviidud jälitustoimingutest, on välistatud ka kohtulik kontroll.¹²³

Kui isik ei saa oma põhiõiguste riivet kohtus vaidlustada, ei saa rääkida ka tema põhiõiguste siduvusest. Põhiõiguste siduvuse täielik puudumine ei saa olla kooskõlas PS §-s 11

¹¹⁹ E. Kergandberg. Jälitustegevus kui riigisaladus ja jälitustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika, lk 607.

¹²⁰ M. Kurm lisab: „Samuti võidakse antud kuriteoga rikkuda selliseid põhiõigusi nagu perekonna- või eraelu puutumatuse, kodu puutumatuse ning korrespondentsi puutumatuse“.

¹²¹ M. Kurm. KarsK § 137/1. – P. Pikamäe, J. Sootak (koost). Karistusseadustik. Komm vlj. 4. vlj. Tallinn: Juura 2015.

¹²² E. Kergandberg. Per aspera ad fair trial, lk 76.

¹²³ S. Laos. Riigi sisejulgeolekut tagava jälitustegevuse eesmärgid ja kontroll. – Akadeemia 2008/11, lk 2415.

sätetstatuga, sest see moonutab vastavate põhiõiguste olemust.¹²⁴ Töö autor leiab, et selle seose tõttu võib öelda, et informatsioonilisest enesemääramisõigusest tulenev teadmisoigus muutub jälitustegevuse kontekstis tähtsat osa etendavaks õiguseks. Nimelt, kui isiku õigusi riivatakse ja ta sellest teada ei saa, piirab see omakorda tema teisi põhiseaduslikke õigusi.

Riik peab üldjuhul võimaldama isikul tutvuda tema kohta käiva informatsiooniga.¹²⁵ Jälitustoimingutega kogutud teave on aga riigisaladus, mis tingib PS § 44 lg-s 1 sätestatud teabe saamise põhiõiguse piiramise,¹²⁶ kuna riigisaladus ei ole üldiseks kasutamiseks levitatav informatsioon. Jälitustoimingutega kogutud andmetest teavitamata jätmine kujutab endast aga PS § 44 lg-s 3 nimetatud põhiõiguse riivet, kuivõrd antud sätte kohaselt on Eesti kodanikul õigus seaduses sätestatud korras tutvuda tema kohta riigiasutustes, sh arhiivides hoitavate andmetega ning jälitustoimingutest teavitamine loob eelduse nende andmetega tutvumiseks.¹²⁷ See õigus laieneb ka juriidilistele isikutele tulenevalt PS § 9 lg-st 2, kuna see ei ole vastuolus vaadeldava põhiõiguse olemusega.¹²⁸ Samuti laieneb PS § 44 lg-st 3 tulenev õigus ka välisriigi kodanikele ja kodakondsuseta isikutele PS § 44 lg 4 kohaselt, sest KrMS ei sea sellekohaseid piiranguid.

Õiguskantsler on leidnud, et kuni isikut ei ole tema suhtes tehtud või teda puudutanud jälitustoimingust teavitatud või ei ole ta muul moel saanud jälitustoimingust teadlikuks, on tegu põhiõiguste (nt PS § 15 lg 1, § 19) jätkuva riivega.¹²⁹ Seega võib eelnevast järeldada, et PS § 44 lg-st 3 tulenev teavitamiskohustus on tihedalt seotud muu hulgas ka informatsioonilise enesemääramisõiguse tagamisega.

Jälitustoimingust teavitamise edasilükkamise hindamisel on asjassepuutuvad ka PS § 13 lg 2 – riigivõimu omavoli keeld, ning PS § 14 – õigus menetlusele ja korraldusele.¹³⁰

Samuti tuleks põhiõiguse riivena käsitleda ka jälitustoimingute käigus kogutud andmete säilitamist andmebaasides.¹³¹ Eraldiseisvaks eraelu puutumatuse riiveks loetakse ka andmete

¹²⁴ E. Kergandberg. *Per aspera ad fair trial*, lk 76.

¹²⁵ T. Annus, lk 283.

¹²⁶ E. Kergandberg. Jälitustegevus kui riigisaladus ja jälitustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika, lk 606.

¹²⁷ RKPKo 3-4-1-42-13, p 50.

¹²⁸ N. Parrest, P. Roosma, E. Vene. PSK § 44/5. Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3.vlj. Tallinn: Juura 2012.

¹²⁹ Õiguskantsleri 13.09.2013. a taotlus nr 12 kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse § 25¹ põhiseaduspärasuse kohta, lk 17.

¹³⁰ *Op. cit.*, lk 7.

¹³¹ E. Kergandberg. *Per aspera ad fair trial*, lk 75.

edastamist, kuna varjatud viisil kogutud teabe edastamine teistele asutustele suurendab isikuandmetest teadasaajate ringi ning võib viia menetluse alustamiseni isikuandmete subjektide vastu.¹³²

Eelnevat arvesse võttes võib nentida, et jälitustoimingutega andmete kogumisel riivatakse alati ka PS § 19 lg-st 1 tulenevat informatsioonilist enesemääramisõigust, sest jälitustoimingute olemusest juba tuleneb see, et neid viiakse läbi isiku eest varjatult ning isikul puudub võimalus koheselt, teatud juhtudel aga üleüldse teada saada tema kohta kogutavatest andmetest ja otsustada nende andmete üle. Selle niivõrd olulise õiguse puhul tuleks selgitada ka, kas ja millist rolli mängib selle õiguse isikulise kaitseala määratlemine jälitustoimingute tegemisel.

Isikulise kaitseala poolest laieneb PS § 19 lg-s 1 tagatud õigus lisaks füüsilistele isikutele PS § 9 lg 2 alusel ka juriidilistele isikutele. Töö autor on seisukohal, et üldine isiksusõigus peab vähemalt informatsioonilise enesemääramisõiguse ulatuses laienema ka juriidilistele isikutele, vastasel juhul jäävad juriidilise isiku õigused andmete varjatud kogumisel kaitseta. Nagu eelnevalt öeldud, juriidilistel isikutel puudub eraelu, mistõttu jääb PS § 26 kaitselast välja juriidilise isikute andmete kaitse.

Jälitustoimingutega on võimalik riivata juriidiliste isikute põhiõigusi. Nii PS § 43 (sõnumi saladus)¹³³ kui ka § 33 (kodu puutumatus, sh valduse puutumatus) laienevad juriidilistele isikutele.¹³⁴ Samuti on juriidilise isikute põhiõiguste riivet jälitustoimingute kontekstis tunnistanud Riigikohus, leides nimelt, et varjatud sisenemisega äriühingu kasutuses olevale territooriumile rikutakse juriidilise isiku PS §-st 33 tulenevat põhiõigust.¹³⁵

Jälitustoimingute regulatsioon aga lähtub sellest, et jälitustoiming on isikuandmete töötlemine, mistõttu ei saa jälitustoimingutega koguda juriidilise isiku kohta käivaid andmeid. Ometi näeb KrMS § 126² lg 3 ette võimaluse teha jälitustoiminguid isikute suhtes, kelle puhul on põhjendatud alus arvata, et ta paneb toime nn jälitustoimingute kataloogis nimetatud kuriteo,

¹³² EIKo 29.06.2000, 54934/00, *Weber ja Saravia vs. Saksamaa*, p 79.

¹³³ S. Laos, U. Lõhmus. PSK § 43/8. Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3.vlj. Tallinn: Juura 2012.

¹³⁴ U. Lõhmus. PSK § 33/5. Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3.vlj. Tallinn: Juura 2012.

¹³⁵ RKKKo 3-1-1-13-06, p 9. Kohus lisab antud lahendi punktis 10, et juriidiline isik kui õiguslik abstraktsioon saab tegutseda üksnes füüsiliste isikute kaudu, ning see tähendab muu hulgas seda, et juriidilise isiku teadmise või tahtena tuleb käsitleda tema füüsilisest isikust pädeva esindaja teadmist ja tahet, mistõttu oleks äriühingu territooriumile kohtu loata olnud lubatud viimase nõusolekul.

mille koosseis näeb ette karistuse näiteks ka juriidilisele isikule. Samuti on jälitustoiminguid võimalik teha isiku suhtes, kes valdab või omab konfiskeerimismenetluses objektiks olevat vara. Sellist vara võib just nimelt omada või vallata ka juriidiline isik.

Kuigi juriidiline isik on abstraktsioon, kelle tegevus ja tahe väljendub füüsiliste isikute kaudu, on tal põhiõigused, mida tuleb tunnistada ka jälitustoimingute tegemisel. Kui varjatult siseneda juriidilise isiku X andmevõrku, peame tunnistama, et riivatakse juriidilise isiku õigusi, sest antud olukorras ei pruugita esiteks üldse tuvastada füüsilisi isikuid, kes konkreetselt X andmevõrku kasutavad, teiseks aga andmed, mida sealtkaudu kogutakse, ei pruugi alati sisaldada eraelulisi andmeid ehk isikuandmeid¹³⁶, vaid näiteks ka ärisaladust, mis kuulub X-le. Sarnaseid näiteid võib tuua ka jälitustoimingute puhul, kui avatakse salaja paberkandjal kiri näiteks lepinguprojektidega, mille edastab üks juriidiline isik teisele.

Analoogse näitena võib tuua paikkonna varjatud jälgimise, mille puhul kogutakse andmeid juriidilise isiku Y tegevuse kohta teatud perioodi jooksul. Oletagem, et isikut Y kahtlustatakse kuritegelikku ühendusse kuulumises ja rahapesus. Jälitustoimingu eesmärgiks on Y territooriumil toimuva tuvastamine kahekuulise perioodi jooksul. Vaatamata asjaolule, et jälitustoiminguga kogutakse eeskätt andmeid füüsiliste isikute kohta, kogutakse nimetatud toimingu käigus muu hulgas andmeid juriidilise isiku Y suhtes: näiteks, kelle käes on Y valduse võtmed või milline on antud hoone igapäevane töökorraldus. On ilmne, et jälitustoiminguga riivatakse Y õigusi ja andmed, mida jälitustoimingutega kogutakse, käivad ka juriidilise isiku kohta.

Ka on võimalik tuua näide olukorrast, kus jälitustoimingu tegemise käigus satub juriidiline isik jälitustoimingu mõjualasse: jälgitakse varjatult narkomüüjat A, kes läheb juriidilise isiku Z territooriumile. A suhtes läbi viidud varjatud jälgimise käigus tehtud videomaterjalidest nähtub, et Z tegevus viitab KarS § 364 lg-s 3 nimetatud kuriteo toimepanemisele: nimelt viib juriidilise isiku Z hoonest väljaehitatud truup mürgiseid aineid sealsamas kõrval asuvasse järve.

¹³⁶ Näiteks IP-aadress ei kuulu isikuandmete hulka, kui selle kasutaja ei ole tuvastatav. Vt ka Andmekaitse Inspeksioon. IP-aadress ja privaatsus. 25.08.2015. a juhis organisatsioonidele ja kodukasutajale seaduse rakendamisel. – Arvutivõrgus: http://www.aki.ee/sites/www.aki.ee/files/elfinder/article_files/Juhis%20-%20IP%20ja%20privaatsus.pdf, 21.01.2016.

Tegu on juhuleiuga¹³⁷, mille puhul on täidetud ka eeltingimus, et võimalik juhuleiuks olev kuritegu kuulub nn jälitustoimingute kataloogi, mistõttu on seda jälitustoiminguga kogutud tõendit võimalik kasutada teises kriminaalmenetluses juriidilise isiku vastu. Arvestades jälitustoimingute regulatsiooni füüsilise isiku kesket lähenemist, võib käesoleva töö autori arvates oletada, et juriidilise isiku Z õiguste riivet praktikas ei kaaluta ning tehtud jälitustoimingu mõjusfääri sattumisest Z ei teavitata.

See, et juriidilise isiku teadmise või tahtena karistusõiguslikult tuleb käsitada tema füüsilisest isikust pädeva esindaja teadmist ja tahet, ei oma töö autori hinnangul jälitustoimingute tegemise kontekstis tähtsust, sest jälitustoiminguga saab riivata juriidilise isiku põhiõigusi¹³⁸ sõltumata sellest, kes juriidilist isikut mingil konkreetsel ajahetkel pädev on esindama. Töö autori seisukohta kinnitab ka eraviisilise jälitustegevuse eest kaitstavate õigussubjektide ring. Nimelt on leitud, et eraviisilise jälitustegevuse teoobjektiks saab olla inimene või juriidiline isik, kelle põhiõigusi ebaseadusliku jälitustoiminguga riivatakse.¹³⁹ Sama on kinnitanud ka Riigikohus.¹⁴⁰ Ka PS §-st 43 tuleneva põhiõiguse sõnumisaladusele laienemist juriidilistele isikutele jälitustoimingute kontekstis on Eesti õigusteadlased kinnitanud.¹⁴¹

Eelnevalt väljatoodud näidete puhul on ilmne, et jälitustoimingu tegemine juriidilise isiku suhtes on võimalik, samuti võib juriidiline isik sattuda jälitustoimingu mõjusfääri. Ka juriidilisel isikul võib olla huvi andmete edasise töötlemise osas, ennekõike kustutamise vastu, seega võib jälitustoimingute tegemine ja nende käigus kogutavate andmete töötlemine riivata ka juriidilise isiku õigusi, mistõttu jääb selgusetuks, miks seadusandja on ette näinud jälitustoimingute tegemise vaid füüsiliste isikute suhtes.

Kokkuvõtvalt võib nentida, et jälitustoimingud sõltuvalt toimingust riivavad isikute erinevaid materiaalsoiguslikke aga ka menetlusõiguslikke põhiõigusi, samuti võivad erinevad jälitustoimingud riivata põhiõigusi erineva intensiivsusega. Riigikohus on öelnud, et kuivõrd

¹³⁷ RKKKo 3-1-1-28-14, p17.1: „Juhuleiu all mõistetakse uuele kuriteole osutavat teavet, mille kohta riigi pädevatel asutustel enne menetlustoimingu tegemisele asumist teave puudus ja millest tulenevalt ei saanud objektiivsetel põhjustel sellise kuriteo toime pannud isik või selle kuriteo kvalifikatsioon olla hõlmatud ka üksiku menetlustoimingu, sh jälitustoimingu tegemise eeldusena väljastatud kohtu loast. /.../ Kui õiguspäraselt tehtava jälitustoimingu käigus avastatakse mõnele muule kuriteole viitav teave, saab selle uue kuriteo menetlemisel tugineda seniste jälitustoimingutega kogutud tõenditele juhul, kui ka uue kuriteo puhul oleks jälitustoimingute tegemine lubatud“.

¹³⁸ Mis ei tähenda, et sama jälitustoiminguga ei või riivata ka füüsilise isiku perekonna- või eraelu puutumatust.

¹³⁹ M. Kurm. KarSK §137/3.2.2.

¹⁴⁰ RKKKo 3-1-1-93-15, p 85.

¹⁴¹ A. Nõmper, J. Tehver. KarSK § 156/1.

jälitustoiminguid tehakse andmesubjekti eest varjatult, suurendab see jälitustoiminguga kaasneva põhiõiguste riive intensiivsust.¹⁴² Varjatult kogutud andmetest teavitamata jätmine ja selliste andmete edasine töötlemine kujutab endast omakorda eraldiseisvaid põhiõiguste riiveid, mistõttu võib öelda, et jälitustegevusega kaasnevad riived on laiaulatuslikud.

Selleks, et riivist ei saaks rikkumist, peavad põhiõiguste kaitsele suunatud seadusesätted olema piisavad ja selged. See on oluline, sest kontrollimatu info kogumine võib viia põhiõiguste lubamatute piiranguteni ja lõpptulemusena ohustada õigusriiki.¹⁴³

2.2. Jälitustoimingutega kogutud andmetest teavitamise ning andmete tutvustamise regulatsioon

Kuivõrd jälitustoimingute tegemisel töödeldakse andmeid andmesubjekti eest varjatult, on jälitustoimingutest teavitamine eelduseks muu hulgas informatsioonilise enesemääramisõiguse realiseerimisele. Enamik põhiõigusi ja vabadusi ei ole piiramatud.¹⁴⁴ Nii on seadusega piiratud ka isiku õigust teada saada jälitustoimingutega kogutud andmetest.

Jälitustoimingutega kogutud andmetest teavitamise ja tutvustamise üldiseid aluseid reguleerivad KrMS §-d 126¹³ ja 126¹⁴. Mõlemad sätted sisaldavad määratlemata õigusmõisteid, mistõttu vajavad normid rakendamisel tõlgendamist.

Jälitusasutusel lasub üldjuhul kohustus viivitamata teavitada isikut, kelle suhtes jälitustoiming tehti või kelle põhiõigusi jälitustoiminguga riivati. „Viivitamata“ tähendab isiku teavitamist esimesel võimalusel ning „viivitamatu“ teavitamine võib erinevates olukordades tähendada eri pikkustega ajavahemikke. Riigikohus on leidnud, et olukorras, kus jälitustoiminguid on tehtud pikema perioodi vältel ja riivatud on paljude isikute eraelu, võib olla ka põhjendatud, kui isikuid teavitatakse alles mitu kuud pärast teavitamiskohustuse tekkimist.¹⁴⁵ Nimelt on praktikas võimalik, et jälitustoimiku mahukusest tulenevalt võtab selle raames tehtud jälitustoimingutega kogutud andmete süstematiseerimine ja toimingutega riivatud täpse isikute ringi kindlakstegemine aega, mistõttu on aktsepteeritav, et teatud jälitustoimikute

¹⁴² RKPJKo 3-4-1-42-13, p 45.

¹⁴³ S. Laos. Riigi sisejulgeolekut tagava jälitustegevuse eesmärgid ja kontroll. – Akadeemia 2008/11, lk 2403.

¹⁴⁴ R. Maruste, lk 244.

¹⁴⁵ RKKKm 3-1-1-37-14, p 18.

puhul võib see ajavahemik olla pikem. Nii ei ole võimalik kindlaks määrata ajavahemikku, mille ületamist tuleb igal juhul lugeda viivitamatu teavitamiskohustuse rikkumiseks.¹⁴⁶

Teiseks on jälitusasutusel üldjuhul kohustus viivitamata teavitada isikut, kelle perekonna- või eraelu puutumatus jälitustoiminguga oluliselt riivati ja kes on menetluse käigus tuvastatud. Kõnealune teavitamise säte sisaldab mitut määratlemata õigusmõistet ning praktikas võib see kaalutusotsuse tegijal tekitada rida küsimusi: kes on menetluse käigus tuvastatud isik, mida hõlmab perekonnaelu ja eraelu puutumatus ning millist riivet võib pidada oluliseks.

Antud probleemile on viidanud ka Eesti Advokatuur, kes ei nõustunud 01.01.2013 jõustunud seaduse eelnõu sätetega, tuues välja, et eelnõu seletuskirjas puudusid arutlused eelnõus kasutatavate selliste määratlemata õigusmõistete sisustamise üle nagu „selgelt tuvastatav isik“ või „põhiõiguste oluline riivamine“, samuti arutlused nende mõistete praktikas sisustamisega seotud riskide kohta.¹⁴⁷

Menetluse käigus tuvastatud isik, kelle perekonna või- eraelu puutumatus jälitustoiminguga oluliselt riivati, on seaduse mõttes isik, kelle põhiõigusi on jälitustoiminguga riivatud, kuid kes pole otseselt jälitustoimingule allutatud. See tähendab, et jälitustoimingu luba kehtib ühe isiku suhtes, kuid jälitustoimingu käigus satuvad jälitustoimingu mõjualasse isikud, kelle suhtes pole antud jälitustoimikus nimelist luba selle konkreetse jälitustoimingu tegemiseks. Näiteks on nendeks isikud, kes on salajase pealtkuulamise käigus pealtkuulatava vestluse teised osapooled, või isikud, kes kohtuvad jälitustoimingule allutatud isikuga ehk isikuga, kelle suhtes tehakse varjatud jälgimist. Nende isikute huvi jälitustoimingutest teadasaamise vastu võib olla seotud tema kohta käivate andmete edasise töötlemisega, näiteks õigusega nõuda teabetalletuste hävitamist jälitustoimiku pidamise ja säilitamise korra¹⁴⁸ § 7 lg 3 või KrMS § 126¹² lg 5 alusel.

Jälitustoimingute mõjualasse sattunud isikute puhul kehtib esiteks nõue, et neid tuleb teavitada, kui nad on menetluses tuvastatud. Varasemas KrMS redaktsioonis¹⁴⁹, see tähendab enne 01.01.2013 kehtinud jälitustoimingutest teavitamise regulatsioonis puudus nõue, et isik

¹⁴⁶ RKKKm 3-1-1-37-14, p 18

¹⁴⁷ Eesti Advokatuur. 2014. a ülevaade. – Arvutivõrgus: <https://www.advokatuur.ee/est/advokatuur/osalemine-oigusloomes/2014--a-ulevaade>, 06.12.2015.

¹⁴⁸ Jälitustoimiku pidamise ja säilitamise kord.

¹⁴⁹ Kriminaalmenetluse seadustik seisuga 31.12.2012.

oleks menetluse käigus tuvastatud. Muudatusega lahendati praktiline vastuolu ning enam ei ole kohustust menetluses asuda tuvastama isikuid, kes sattusid jälitustoimingu mõjualasse, et neid puudutavast jälitustoimingust teavitada.¹⁵⁰

Eelnõu seletuskirja kohaselt on menetluses tuvastatud isik see, kes on jälitustoimiku materjalide pinnalt selgelt tuvastatav.¹⁵¹ Eelnõu seletuskiri üksikasjalikult seda mõistet siiski ei ava.

Euroopa Liidu üldise isikuandmete kaitse direktiivi artikli 2 kohaselt on tuvastatav isik see, keda saab otseselt või kaudselt tuvastada, eelkõige isikukoodi põhjal või ühe või mitme tema füüsilisele, füsioloogilisele, vaimsele, majanduslikule, kultuurilisele või sotsiaalsele identsusel omase joone põhjal. Igasugust teavet tuvastatud või tuvastatava füüsilise isiku kohta loetakse sama artikli kohaselt isikuandmeteks.¹⁵²

Sarnaselt direktiivile on IKS kohaselt isikuandmed mis tahes andmed tuvastatud või tuvastatava füüsilise isiku kohta, sõltumata sellest, millisel kujul või millises vormis need andmed on – nii võivad olla need ka näiteks heli- või pildikujul. IKS tähenduses ei ole isikuandmeteks füüsiliste isikute kohta käivad andmed, mille puhul ei ole andmesubjekt otse ega kaudselt tuvastatav. Isikuandmeteks ei ole näiteks anonüümsed andmed. Kaudse tuvastamise hulka kuulub tuvastamine üldiste tunnuste või omaduste põhjal või andmete kasutamise kontekstist tulenevalt. Isiku tuvastatavuse hindamisel tuleb igal üksikjuhtumil arvesse võtta kõiki vahendeid, mida andmete töötleva võib andmesubjekti tuvastamiseks tõenäoliselt kasutada.¹⁵³ Näiteks ka IP-aadress võib kuuluda isikuandmete hulka, kui selle kaudu on mõistlikku jõupingutust tehes võimalik internetikasutaja tuvastada.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 286 SE II-1, lk 10. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/180e28cb-c474-10b4-3d54-767622b8c619/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus/>, 29.03.2016.

¹⁵¹ Kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 776 SE, lk 5. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/03ea1b94-20b2-4c3b-83fd-241ae7aea732/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20rakendamise%20seaduse%20muutmise%20seadus/>, 29.03.2016.

¹⁵² Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 95/46/EÜ, 24.10.1995, üksikisikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta. – EÜT L 281, 23.11.1995, lk 31-50.

¹⁵³ Isikuandmete kaitse seaduse¹ eelnõu seletuskiri. 1026 SE, lk 3.

¹⁵⁴ Andmekaitse Inspeksioon. IP-aadress ja privaatsus. 25.08.2015. a juhis organisatsioonidele ja kodukasutajale seaduse rakendamisel, lk 5-6.

Kuivõrd jälitustoimingutest teavitamine eeldab, et isik on menetluses tuvastatud ehk teda ei ole tarvis tuvastama asuda, siis pelgalt selliste (isiku)andmete nagu näiteks IP-aadressi, IMEI¹⁵⁵, abonentnumbri, sõrmejälje või muu sarnase nähtumine jälitustoimiku materjalidest ei võimalda isikut otseselt tuvastada, mistõttu ei lasu jälitusasutusel ka kohustust kedagi jälitustoimingu mõjualasse sattumisest teavitada. Piiripealseteks saab töö autori arvates lugeda juhtumeid, kui jälitustoimiku materjalides on isiku kujutis fotol, kuid jälitustoimingu kokkuvõttest ei nähtu muid andmeid, mille pinnalt saaks väita, et jälitusasutus on isiku tuvastanud. Isiku peaks kindlasti lugema tuvastatuks, kui ülejäänud jälitustoimiku materjalide sisust on võimalik, sh kaudselt tuvastades teha tõsikindlaid järeldusi selle kohta, kellega on tegu.

Kuigi jälitustoimingutest teavitamise regulatsioon räägib tuvastatuse nõudest vaid isikute puhul, kes ei ole jälitustoimingule allutatud, vaid selle mõjualasse sattunud, võib praktikas siiski ette tulla olukordi, kus tuvastamata on ja jääb isik, kes on jälitustoimingule allutatud, mistõttu on talle tema suhtes tehtud jälitustoimingutest teavitamine võimatuse tõttu välistatud. Näiteks võib tuua olukorra, kus alustatakse kriminaalmenetlus KarS § 200 tunnustel selles, et isikult on röövitud mobiiltelefon. Teo toimepanija isik ei ole teada, kuid päringuga mobiilsideoperaatorile tehakse kindlaks, et mobiiltelefoni ja selles olnud kõnekaarti on vahetult peale röövi toime panemist aktiivselt asunud kasutama. Oletame, et päringu andmete pinnalt ei ole võimalik teha järeldusi selle kohta, kes mobiiltelefoni kasutab, ega kindlaks määrata isiku suhtlusringkonda. Ka jälitustoimingu tegemine, näiteks mobiiltelefoni varjatud jälgimine või salajane pealtkuulamine ei pruugi viia soovitud tulemuseni – isik, kes mobiiltelefoni kasutab, jääb tuvastamata. Seega on välistatud jälitustoimingule allutatud isiku teavitamine tema suhtes läbiviidud jälitustoimingust.¹⁵⁶

Olukorras, kus jälitustoimingu mõjualasse sattunud isik on menetluse käigus tuvastatud, tuleb kindlaks teha, kas tema perekonna- või eraelu puutumatust on jälitustoiminguga oluliselt riivatud. Eraeluks loetakse isiku isiklikku elu.¹⁵⁷ Eraelu ammendavat definitsiooni ei ole võimalik anda, kuid seda saab mõista ja piiritleda läbi eraelu olemuslike komponentide, mille

¹⁵⁵ Märkus: IMEI on telefoni, tahvelarvuti või mobiilse andmeside seadme unikaalne kood, nõ seerianumber.

¹⁵⁶ Teavitamine on välistatud ka juhtudel, kui haldusorganile ei ole teada isiku elu- või asukoht (nt välismaalased või isikud, kelle andmed registrites on puudulikud).

¹⁵⁷ M. Männiko, lk 14.

hulka võib nimetada näiteks identiteedi, omaette olemise ruumi (sh äriruumi), sotsiaalse suhtlemise (sh õiguse pereelule), kehalise enesemääramisõiguse.¹⁵⁸

EIK praktikat üldistades võib öelda, et EIÕK art 8 tagab personaalautonoomia, identiteedi, isikupuutumatus, privaatsuse, isiku arengu, isiku identifitseerimise ja isiksuse muude kvaliteetide kaitse.¹⁵⁹ Eraelu hõlmab näiteks ka ärielu ja kutsealase tegevuse.¹⁶⁰ EIK on leidnud, et ei ole mõistlik piirata eraelu mõistet intiimringiga, kus inimene võib elada oma elu ilma igasuguse välise sekkumiseta, vaid eraelu peaks hõlmama ka õiguse luua suhteid välise keskkonnaga ning teiste isikutega.¹⁶¹

Ülaltoodust järeldub, et eraelu, mis hõlmab ka perekonnaelu, on niivõrd lai mõiste, et jälitustoimingute kontekstis on füüsiliste isikute puhul keeruline tuua näidet, millal jälitustoimingu mõjualasse sattumine ei riivaks eraelu puutumatust.

Seaduse kohaselt peab jälitustoimingu mõjualasse sattunud isiku perekonna- või eraelu riive olema ka oluline, mistõttu on tarvis määratleda mõiste „oluline“ sisu ja maht. Õiguskantsler on leidnud, et isikute põhiõiguste riive intensiivsus sõltub jälitustoimingute olemusest, kestusest, kogutud teabe sisust ja hulgast.¹⁶² Ka EIK on välja toonud, et põhiõiguste riive intensiivsus sõltub jälitustoimingu liigist öeldes näiteks, et GPS seadme abil jälgimine riivab oluliselt vähem isiku eraelu kui näiteks isiku telefonivestluste salajane pealtkuulamine.¹⁶³

Eelduslikult riivavad kohtu loal teostatud jälitustoimingud isiku põhiõigusi alati intensiivsemalt kui prokuröri loal teostatud toimingud, kuid samas võivad ka viimased riivata isiku põhiõigusi väga intensiivselt. See võib väljenduda muu hulgas jälitustoimingu ajalisel dimensioonil – näiteks mitme kuu pikkune varjatud jälgimine.¹⁶⁴

¹⁵⁸ M. Männiko, lk 18-34.

¹⁵⁹ K. Jaanimägi, U. Lõhmus. PSK § 26/8. Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3.vlj. Tallinn: Juura 2012.

¹⁶⁰ EIKo 16.12.1992, 13710/88, *Niemietz vs Saksamaa*, p 27-31

¹⁶¹ *Op. cit.*, p 29

¹⁶² Õiguskantsleri 17.05.2011 ettepanek nr 12 jälitustoimingust teavitamise ja selle kontrolli kohta, lk 16. – Arvutivõrgus:

http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_ettepanek_nr_12_riigikogule_jalitustoi mingust_teavitamine_ja_kontroll.pdf, 12.03.2016.

¹⁶³ EIKo 02.09.2010, 35623/05, *Uzun vs Saksamaa*, p 52.

¹⁶⁴ Kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskirja lisa, lk 1. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/03ea1b94-20b2-4c3b-83fd-241ae7aea732/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20rakendamise%20seaduse%20muutmise%20seadus/>, 29.03.2016.

Ka teabe sisu mõjutab riive intensiivsust: nii saab töö autori hinnangul eristada intiimsemat või eraelulisemat laadi kokkupuudet tavapärasest. Samuti võib kogutud teave sisaldada delikaatseid isikuandmeid – näiteks andmeid isiku tervise seisundi¹⁶⁵ kohta või viiteid sellele, milline on isiku usuline või poliitiline veendumus. Ometi võib selge piiri tõmbamine praktikas osutuda raskeks, mistõttu tuleks töö autori hinnangul kahtluse korral eelistada riive määratlemist oluliseks, et tagada jälitustoimingust puudutatud isiku põhiõiguste suurem kaitse.

Ka Saksamaal, kus on Eestiga sarnane jälitustoimingutest teavitamise regulatsioon, on leitud, et keeruline on tuvastada, kas riive on oluline või mitte.¹⁶⁶ Tüüpiliseks näiteks, millal riive ei ole oluline, tuuakse telefoni salajasel pealtkuulamisel igapäevaseid menetlust mittepuudutavaid vestlusi: näiteks vestluseid teenusepakkujate või müügimeestega.¹⁶⁷ Väheoluliseks riiveks loetakse ka võõrkeelset tõlkimata vestlust, mille sisust ei ole aru saada.¹⁶⁸ Salajasel pealtkuulamisel tuleb vestluse liigi ja intensiivsuse kõrval hinnata seda, kas vestluspartneriks on isik, kellele laieneb saladuse hoidmise kohustus.¹⁶⁹ Sellistel juhtudel tuleb Saksamaal levinud seisukoha järgi kindlasti teavitada ka vestluspartnerit.¹⁷⁰

Isiku kodus salajasel pealtkuulamisel loetakse Saksamaal jälitustoiminguga oluliselt puudutatuteks ka näiteks külalisi.¹⁷¹ Asukoha salajasel pealtkuulamisel väljaspool kodu loetakse oluliselt puudutatuks jälitustoimingule allutatud isiku vestluspartnerit. Nii ei ole oluliselt puudutatud isikud, kelle sõnalised väljendused ei jõua jälitustoimingu mõjualasse sihipäraselt, kuivõrd need isikud on juhuslikult pealtkuulatavate läheduses näiteks pargis või kohvikus, mistõttu sellistele isikutele ei kehti ka teavitamiskohustus.¹⁷² Sama kehtib ka varjatud jälgimise käigus tehtud videosalvestatud isikute kohta.¹⁷³ Töö autor on seisukohal, et automaatselt kõigi jälitustoimingu mõjusfääri nõ sihipäraselt sattunud isikute lugemine

¹⁶⁵ Näiteks isik külastab mingi spetsiifilise valdkonna eriarsti või näiteks AIDSi nõustamiskeskust.

¹⁶⁶ S. Hegmann. StPO § 101/30. – Strafprozessordnung. Beck'scher Online-Kommentar StPO: 2015.

¹⁶⁷ *Op. cit* § 101/31.

¹⁶⁸ *Op. cit* § 101/31.

¹⁶⁹ StPO § 53 järgi kuuluvad selliste isikute hulka advokaadid, õigusnõustajad, notarid, arstid, psühhoterapeudid, Euroopa Parlamendi liige, *Bundestagi* liige jt.

¹⁷⁰ S. Hegmann. StPO § 101/31a.

¹⁷¹ *Op. cit* § 101/16-17.

¹⁷² *Op. cit* § 101/18.

¹⁷³ *Op. cit* § 101/20.

oluliselt puudutatuteks ei ole siiski korrektne, kuna isikutevaheline kokkupuude võib jääda väga pinnapealseks, mistõttu ei ole õigustatud sellise riive lugemine igal juhul oluliseks.

IMSI-tuvastamisel¹⁷⁴ loetakse puudutatuks ainult jälitustoimingule allutatud isik, mistõttu muid isikuid, kelle kasutuses olevad IMSI-d on toiminguga tuvastatud, teavitama ei pea, sest nad on puudutatud vaid seetõttu, et teisiti ei ole tehniliselt võimalik antud toimingut läbi viia.¹⁷⁵ Sellist lähenemist saab pidada igati mõistlikuks.

Kuna StPO kohaselt on lubatud jälitustoimingust jätta teavitamata jälitustoimingu mõjualasse sattunud isikut juhul, kui isik oli jälitustoimingust vaid ebaoluliselt puudutatud ning on alust arvata, et tal puudub huvi teavitamise vastu,¹⁷⁶ peab Saksamaal eraldi hindama isiku võimaliku huvi kriteeriumit. Huvi teavitamise vastu peaks tulenema järgneva õiguskaitse maksmapanemise võimaluse vastu, mitte lihtsalt uudishimust.¹⁷⁷ Samuti on leitud, et mida eraelulisem ja usalduslikum on jälitustoimingule allutatud isiku ja toimingu mõjualasse sattunud isiku kontakt, seda suurem on nimelt ka isikute eeldatav huvi teavitamise vastu.¹⁷⁸ Kuivõrd „huvi teavitamise vastu“ on omakorda määratlemata õigusmõiste, mille sisule StPO kommentaarid täpset üksikasjalikku selgitust ei anna, leiab töö autor, et sellise lisaelduse hindamine praktikas võib teavitamise üle otsustamise veelgi keerulisemaks teha.

Eeltoodut kokku võttes leiab töö autor, et on asjakohane hinnata riive olulisust jälitustoimingu liigi, kestuse, kogutud teabe sisu ja hulga järgi. Ometi ei pruugi praktikas isiku õiguste maksmapanemiseks piisata jälitustoimingutest teavitamise üle otsustamisel ainult riive olulisuse kindlakstegemisest. Näitena võib tuua olukorra, kus jälitustoimiku materjalide pinnalt võib öelda, et kellegi õigusi on riivatud ebaoluliselt – näiteks varjatud jälgimisega on tuvastatud üks pinnapealne kohtumine avalikus ruumis või salajase pealtkuulamise käigus tehtud üks kõne, mille sisuks on lühike tööalane vestlus. Kui lähtuvalt tõendamisvajadusest selle toimingu sisu ja tuvastatud teine osapool kantakse kriminaaltoimikusse jälitustoimingu protokoll, mida kasutatakse hiljem avalikul istungil tõendina, riivatakse jälitustoimingu mõjusfääri sattunud isiku õigusi, kes ei pruugi olla isegi menetlusosaline.

¹⁷⁴ IMSI on (rahvusvaheline) mobiilse andmeside abonendi unikaalne kood.

¹⁷⁵ *Op. cit* § 101/21.

¹⁷⁶ Strafprozessordnung.

¹⁷⁷ *Op. cit* § 101/30.

¹⁷⁸ S. Hegmann, § 101/28. BeckOK StPO/Hegmann StPO § 101 Rn. 28.

Töö autor on seisukohal, et on oluline vahe, kas jälitustoimikus olevat informatsiooni säilitatakse seda kasutamata jälitusasutuse arhiivis või andmekogus või kasutatakse avalikult kohtuistungil, mistõttu tuleks sellistel juhtudel jälitustoimingust teavitamise üle otsustamisel arvestada andmete edasise kasutamisega kaasnevat riivet ning olukorras, kus andmete avalikustumine on ette näha, siiski isikut jälitustoimingust teavitada.

Sellele aspektile on varasemalt ka tähelepanu juhitud. Nimelt on leitud, et informatsiooni, mis asjasse ei puutu, peaks kohtusse minevates toimikutes olema minimaalselt vähe, sest inimene võib saada kannatada näiteks seeläbi, et see info satub valedesse kättesse, või avalikustatakse teave, mida osapooled on kellestki kolmandast rääkinud.¹⁷⁹

Seega peaks töö autori hinnangul lisaks jälitustoimingu liigile, ajalisele kestusele, teabe sisule ja hulgale arvestama ettenähtava riivega, mis kaasneb, kui andmed avalikustuvad. Näiteks tuntud ärimehe puhul, kes avalikus kohas on kokku saanud varjatud jälgimisele allutatud isikuga, võib olla huvitatud jälitustoimingust teadasaamisest just eeskätt seetõttu, et olla valmis kaitsma end mainet.

Samuti võib huvi teadasaamise vastu tuleneda andmete edasisest riskasutuse võimalusest. Teadmine, et keegi X oli kohas Y, ei pruugi omada kriminaalmenetluses mingit tähtsust ning riivegi on ebaoluline. Ometi võib seda fakti kasutada X vastu hiljem mõnes muus menetluses. Siit tulenevalt ei ole mitte jälitustoimingu endaga kellegi eraelu oluliselt riivatud, vaid isiku õigusi riivab nende andmete edasine töötlemine, mistõttu võib isikul olla kõrgendatud huvi sellistest andmetest teadasaamise vastu. Kuivõrd jälitustoimingutega kogutud andmeid säilitatakse võrdlemisi pika aja vältel, ei ole välistatud ka olukord, kus kasutatakse näiteks aastatetaguseid jälitustoimingutega kogutud andmeid julgeolekukontrollis.

Eelnevat arvesse võttes leiab töö autor, et teavitamise üle otsustamisel võiks mõistlikkuse piires silmas pidada ka edasisi riiveid ja mõelda, milliseid tagajärgi need riived inimesele tähendada võivad, et tagada isiku õiguste laiaulatuslikum kaitse. Isiku huvi teadasaamise vastu ei muuda küll jälitustoimingu tegemisega kaasnevat riivet intensiivsemaks, vaid on eraldiseisev aspekt, mis vääriks praktikas jälitustoimingutest teavitamata jätmise üle otsustamisel tähelepanu.

¹⁷⁹ T. Jervan, Ü. Madise, K. Siitam-Nyiri. Raadiosaade Vanamehed kolmandalt. 13.11.2011. – Arvutivõrgus: <http://podcast.kuku.ee/2011/11/13/vanamehed-kolmandalt-2011-11-13/>, 25.01.2016.

Lisaks eelnevalt käsitletud mitteoluliste riivete juhtudele ei ole jälitustoimingutest teavitamise kohustus seadusest tulenevalt absoluutne. Nimelt võib jälitustoimingust jätta viivitamata, aga teatud juhtudel ka üleüldse teavitamata, kui teavitamine võib kahjustada oluliselt kriminaalmenetlust, teise isiku seadusega tagatud õigusi ja vabadusi või seada teise isiku ohtu; samuti kui see võib seada ohtu jälitusametuse meetodite, taktika, jälitustoimingu tegemisel kasutatava vahendi või politseiagendi, variisiku või salajasele koostööle kaasatud isiku koostöö salajasuse.

01.01.2013 muutusid jälitustoimingust teavitamata jätmise alused võrreldes eelnevalt kehtinud redaktsiooniga, tuues kahes esimeses aluses välja „olulisuse“ nõude ning kaotades varasemalt kehtinud teavitamata jätmiseks umbmäärase aluse „soodustada kuritegevust“. Eelnõu seletuskirja kohaselt tuleb olulisuse hindamisel kriminaalmenetluse kahjustamisel pidada ennekõike silmas kriminaalmenetluse eesmärke. Nimelt, kas teavitamine võiks seada ohtu kriminaalmenetluse eesmärgi saavutamise ehk kuriteo avastamise ja kurjategija süüdimõistmise.¹⁸⁰ Menetlusfaasis, kus veel kellelegi ei ole esitatud kahtlustust ning tõendite ja teabe kogumine, sealhulgas jälitustoimingutega, veel kestab, võib võimaliku kahtlusaluse isiku või teiste isikute teavitamine seada ohtu kuriteo avastamise ja süüdlase vastutusele võtmise. Näiteks menetluses, mis on alustatud selles, et grupp isikuid käitleb suures koguses narkootilisi aineid, on ilmne, et ühe isiku teavitamisel tema suhtes läbiviidud jälitustoimingutest seaks ohtu terve kuritegeliku grupi vastutusele võtmise.

Teavitamata jätmise teine alus, mis lubab jätta teavitamata, kui teavitamata jätmine võib kahjustada oluliselt teise isiku seadusega tagatud õigusi ja vabadusi või seada teise isiku ohtu, võib kõne alla tulla juhtudel, kus isikute teavitamine jälitustoimingust võib lisaks teistele isikutele kahjustada ka kahtlustatava enda huve. Nimelt näiteks olukorras, kus asjaolust, et kahtlustatava suhtes on tehtud jälitustoiminguid, saavad teada kõrvalised isikud, kellele ei olnud varasemalt teada, et isik võib olla seotud kuritegevusega.¹⁸¹ Näiteks teavitades isiku X suhtes läbi viidud jälitustoimingutest toimingute mõjualasse sattunud isikuid, saavad isikud teada, et isik X võib olla kurjategija. Kuni antud kahtlus pole üheselt ümber lükatud või

¹⁸⁰ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 175 SE, lk 7.

¹⁸¹ *Op. cit.*

kinnitust leidnud, võib sellist teavitamata jätmise alust pidada igati asjakohaseks meetmeks, kaitsmaks isiku X õigusi.

Samuti võib nimetatud alusel teavitamata jätta näiteks juhul, kui jälitustoiminguga on näiteks salvestatud kahtlustatava kohtumine kolmandate isikutega, kes ei ole kaasatud salajasele koostööle, mistõttu ei tule kõne alla teavitamata jätmise kolmas alus, ning teavitamise tulemusel võib kahtlustatav neid isikuid süüdistada koostöös jälitusasutusega või info lekitamises.¹⁸²

Kolmas alus tuleneb peamiselt RSVS-st. Salajasele koostööle kaasatud isikul on õigus enda koostöö salajas hoida ning riik peab selle salajasuse tagama.¹⁸³ Samuti annab alus võimaluse jätta teavitamata, kui see seab ohtu variisiku, politseiagendi, jälitustoimingul kasutatava vahendi, jälitusasutuse meetodi või taktika. Tulenevalt RSVS § 8 lg 1 p-dest 2 ja 3 on andmed salajasele koostööle kaasatud isiku, politseiagendi ja variisiku kohta korrakaitse riigisaladus, jälitusasutuse meetodid, taktika ja vahendid aga on korrakaitse riigisaladus RSVS § 8 lg 1 p 1 alusel.

Milline on mõistete „meetod“ ja „taktika“ täpne tähendusulatus, jääb paraku selgusetuks, sest mõisteid ei täpsusta eelnõu seletuskiri ning analoogseid mõisteid kasutavad määrused on selles osas tunnistanud riigisaladusteks.¹⁸⁴ Sõnade üldkeelelise tähenduse kohaselt võiks tegu olla jälitusasutuse toimimisviisi ning eesmärgi saavutamiseks kasutatavate vahendite või tegevuskavaga. Seaduse tekstist järeldades võib lisada, et tegu on selliste vahendite või viisidega, mida on kasutatud jälitusteabe kogumisel ning need on riigisaladuseks tunnistanud, kuna nende avalikuks tulek võib kahjustada Eesti Vabariigi julgeolekut. Ka kohtupraktika pinnalt võib järeldada, et eeskätt on tegu jälitustoimingu tegemisega seotud vahendi või viisiga.¹⁸⁵

¹⁸² Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 175 SE, lk 7.

¹⁸³ *Op. cit.*

¹⁸⁴ Vt Kaitsepolitsei ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise kord. SiMm 06.06.2001 nr 76. – RT I, 07.02.2013, 9. Teabe kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid. KaMm 01.09.2014 nr 22. – RT I, 03.09.2014, 6.

¹⁸⁵ TlnRnKo 01.09.2015, 1-14-8523. Antud lahendis ei lisatud kriminaaltoimikusse paikkonna varjatud jälgimiseks antud luba, sest see oleks avalikustanud jälitusasutuse meetodid ja taktika. Lahendi kontekstist lähtuvalt võib järeldada, et tegu oli varjatud jälgimisel kasutatud vahendite või jälitustoimingu läbiviimise viisidega.

Justiitsministeeriumi statistikast nähtub, et 2014. aastal ¹⁸⁶ teavitati läbiviidud jälitustoimingutest 3282 isikut. Prokuratuur väljastas 1500 luba teavitamise edasilükkamiseks ning kohtult taotleti 58 korral luba jälitustoimingutest teavitamise edasilükkamiseks 202 isiku suhtes. Kohus rahuldab teavitamise edasilükkamise 201 isiku suhtes.¹⁸⁷ Statistikast kahjuks ei selgu, kas kohtu antud load olid tähtajalised või tähtajatud.

Kui isikut jälitustoimingust teavitatakse, on siiski lubatud ka teatud juhtudel jälitustoiminguga kogutud andmete sisu jätta tutvustamata. Tutvustamata jätmise alused kordavad osaliselt teavitamata jätmise aluseid, kuid on siiski laiemad, võimaldades andmete sisu jätta tutvustamata ka näiteks riigisaladuse, jälitustoimingus osalenud isiku või tema lähikondsete elu, tervise, au, hea nime või vara kaitseks. Samuti on võimalik jätta jälitustoimingutega kogutud andmete sisu tutvustamata, kui seda ei ole võimalik teha sel moel, et andmetest ei ilmneks teistes alustes nimetatud andmed. Näiteks võib praktikas esineda olukordi, kui jälitustoimiku materjalides ei ole võimalik eraldada teistes alustes nimetatud andmete kohta käivat teavet.

Jälitustoiminguga kogutud andmetega tutvustamata jätmise aluste äralangemisel tuleb rahuldada isiku taotlus jälitustoimingutega kogutud andmetega tutvumiseks. Teavitamine jälitustoimingutega kogutud andmeid tutvustamata jättes tagab siiski isiku kaebeõiguse ning kohus saab kontrollida, kas jälitustoimingu tegemine või andmete tutvustamata jätmine oli õiguspärane¹⁸⁸. Töö autori hinnangul on selline seadusest tulenev võimalus hinnata erinevaid olukordi ja samas tagades isiku kaebeõigus hea lahendus põhiõiguste nõuetekohaseks kaitseks.

Kokkuvõtvalt leiab töö autor, et kehtiv jälitustoimingutest teavitamise ja tutvustamise korralduse üldised alused on sobilikud tagamaks isikute põhiõiguste kaitse. Küsitavusi võib praktikas tekitada määratlemata õigusmõistete kasutamine põhiõiguste seisukohalt niivõrd olulise küsimuse reguleerimisel, kuid käesolev käsitlus näitab, et normid on eesmärgipäraselt tõlgendatavad ja samas piisavalt abstraktsed, et reguleerida erinevaid ette tulla võivaid

¹⁸⁶ 2014. aastal alustati 411 uut jälitustoimikut, mis on ca 2% kriminaalasjadest, mis jälitustoiminguid võimaldavad. Kokku väljastasid prokuratuur ja kohus 2726 jälitustoimingu luba. Tuleb arvestada, et üks luba võib sisaldada mitut toimingut või kehtida a mitme isiku suhtes; samuti võib ühe isiku suhtes anda mitu erinevat luba, mistõttu ei kajasta see arv jälitustoimingute tegemist isikute lõikes.

¹⁸⁷ Justiitsministeerium. Aruanne jälitusstatistikast 2014. aasta, lk 1. – Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/aruanne-jalitusstatistikast-2014-aastal>, 27.12.2015.

¹⁸⁸ Kui jälitustoimingutest teavitamata jätmise või tutvustamata jätmise kohta on nõ lõplik otsus tehtud, ei tulene seadusest enam teavitamata jätmise või tutvustamata jätmise aluste kontrollimist, ning toimik säilitatakse/arhiveeritakse.

olukordi. Ka õigusteoorias on leitud, et õiguskorda ei ole võimalik kunagi nii terviklikuna koostada, et ta annaks kohe vastuse igale esilekerkivale probleemile. Seni kuni õigusnorm võimaldab tõlgendamist, ei ole vaja normatiivakte muuta või uusi kehtestada.¹⁸⁹ Nii võib töö autori arvates juhtuda, et olukorras, kus ühelt poolt tuleb tagada õiguskorra stabiilsus ja normide piisav abstraktsuse aste ning teiselt poolt tagada isikute põhiõiguste kaitse, peame leppima sellega, et ideaali saavutada on võimatu. Seetõttu ei ole ilmselt välistatud ka juhud, kus isiku põhiõigusi rikutakse normi vale tõlgendamise tõttu. See on paratamatu, kui normid ei ole piisavalt selged.

Määratlemata õigusmõistete probleem seisneb tunnetamises ja nende mõistete kasutamine üksikjuhul on seotud väärtushinnangu andmisega, hinnates ja kaaludes seejuures omavahel erinevaid seisukohti, mistõttu tuleb arvestada, et alati ei ole võimalik ainsat õiguspärast otsust üheselt kindlaks teha.¹⁹⁰ Kuna määratlemata õigusmõistete tähenduse leidmine praktikas võib osutuda vahel vägagi keeruliseks, kuid samas on tihtipeale määratlemata õigusmõistete kasutamist võimatu vältida, tasuks ühe võimalusena õiguspraktika paremaks rakendamiseks kaaluda näiteks haldussiseste juhiste andmist. Seda võimaldab ka KrMS § 213 lg 5.¹⁹¹ Ka õiguskantsler on leidnud, et seadust tasub muuta vaid siis, kui elulist probleemi koostamise või praktika korrigeerimisega lahendada pole võimalik.¹⁹²

Selline juhiste andmine ka järelevalvetöö valdkonnas on kindlasti lubatav, kui juhiseid ei piirata ega takistata järelevalvetöö ja prokuratuuri kui haldusorgani kaalutusõigust¹⁹³ ega looda õigust, sest see rikuks PS § 3 lg-st 1 tulenevat olulisuse põhimõtet. Nimelt on keelatud täitevvõimule edasi delegeerida eelkõige põhiõiguste realiseerimise seisukohalt olulisi otsuseid.¹⁹⁴ Haldussiseste juhiste andmine, kui ei rikuta nimetatud tingimusi, lihtsustaks töö

¹⁸⁹ A.Aarnio. Õiguse tõlgendamise teooria. Tallinn: Õigusteabe AS Juura 2004, lk 23-24.

¹⁹⁰ H. Maurer. Haldusõigus. Üldosa. 14. tr. Tallinn: Juura 2004, lk 90.

¹⁹¹ Säte võimaldab riigi peaprokuröri anda kohtueelse menetluse seaduslikkuse ja tulemuslikkuse tagamiseks nii prokuratuurile kui ka uurimisasustustele üldiseid juhiseid.

¹⁹² Õiguskantsler Ülle Madise sõnavõtt riigi õigusloojate konverentsil. Kriminaalpopulismi ja puhta õiguse vahel. 18.septembril 2015 Mektorys. – Arvutivõrgus: <http://oiguskantsler.ee/et/kriminaalpopulismi-ja-puhta-oiguse-vahel>, 23.03.2016.

¹⁹³ RKHKo 3-3-1-77-14, p 18; RKHKo 3-3-1-81-07, p 14. Samuti: Õiguskantsleri kantselei. Õiguskantsleri 2008. aasta tegevuse ülevaade. Tallinn: 2009, lk 41-42. – Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/õiguskantsleri_2008._aasta_tegevuse_ulevaade.pdf, 23.03.2016. Õiguskantsler andis hinnangu Politseiameti kehtestatud liiklusväärtegade eest määratavate karistuste juhendile, leides, et see on legitiimne, kuid seejuures tuleb arvestada, et sellise halduseeskirjaga ei tohi piirata ega välistada ametniku kaalutusõigust.

¹⁹⁴ K. Merusk jt. PSK § 3/ 2.3.1.1. - Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3.vlj. Tallinn: Juura 2012.

autori arvates kindlasti haldusorganil jälitustoimingutega kogutud teavitamise üle otsustamist, samuti aitaks kaasa haldus- ja kohtupraktika kogumisele, üldistamisele ja jagamisele.

2.3. Jälitustoimingutega kogutud andmetest teavitamata jätmise kui informatsiooni enesemääramisõiguse riive lubatavus

Põhiõigused ja vabadused ei ole absoluutsed, neid on lubatud piirata tulenevalt PS §-st 11 kooskõlas põhiseadusega ning need piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. PS § 19 on lihtsa seadusereservatsiooniga põhiõigus, mis tähendab, et seda võib piirata mis tahes põhjusel, mis ei ole PS-ga otseselt keelatud.¹⁹⁵ Riive põhiseaduspärasuse mõõtmisel kehtivad üldised põhimõtted, riive peab olema formaalselt ja materiaalselt PS-ga kooskõlas. Seejuures omandab erilise tähtsuse üldise vabaduspõhiõiguse suhtelise määramatuse tõttu proportsionaalsuse põhimõte. Mida intensiivsem on vabaduse kitsendus, seda kaalukamad peavad olema kitsendamise põhjused.¹⁹⁶

Nagu eelnevas peatükis selgitatud, laieneb informatsiooniline enesemääramisõigus nii füüsilistele kui ka juriidilistele isikutele ning selle esemelisesse kaitsealasse kuulub isiku õigus teada tema kohta käivate andmete tekkimisest ja otsustada nende andmete üle. Informatsiooni enesemääramisõiguse riiveks on jälitustoimingute tegemisel sellega kaasnev salajasus: nimelt isikul puudub võimalus koheselt teada saada tema kohta kogutavatest andmetest ja nende edasisest töötlemisest. Sellises olukorras puudub isikul seega ka võimalus otsustada enda kohta kogutud andmete üle.

On leitud, et isiksuspõhiõigus ei ole objektiivne väärtus¹⁹⁷, mistõttu ei too see kaasa riigi kohustust teatud sammude astumiseks.¹⁹⁸ Seetõttu tuleb ka informatsiooni enesemääramisõigusega seonduva puhul riigi positiivse tegutsemise kohustust otsida teistest sätetest. Varjatus jälitustoimingute tegemisel seonduv isiku õigusega teada saada tema suhtes tehtud või tema perekonna- või eraelu puutumatust oluliselt riivanud jälitustoimingutest. See

¹⁹⁵ Vt ka RKPJKo 3-4-1-51-14, p 66; RKPJKo 3-4-1-27-13, p 60.

¹⁹⁶ M. Ernits. PSK § 19/3.4.2. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. vlj. Tallinn: Juura 2012.

¹⁹⁷ R. Maruste lisab: „Küll aga on ta kasutatav argumendina nõuetes avaliku võimu vastu.“

¹⁹⁸ R. Maruste, lk 348.

õigus kuulub PS § 44 lg 3 spetsiaalse seadusereservatsiooniga õiguse kaitsealasse.¹⁹⁹ Seda õigust on lubatud seaduse alusel piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste ning lapse põlvnemise saladuse kaitseks, samuti kuriteo tõkestamise, kurjategija tabamise või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

Õigus informatsioonile on demokraatliku ühiskonna väga oluline eeldus, mis tagab isikute vaba enesemääramise ja tahteavalduse ning avaliku võimu kontrollitavuse, mistõttu tuleb seda sätet tõlgendada ja sisustada ka PS §-st 10 tuleneva demokraatiaprintsiibi ja PS-st 19 tuleneva igäühe vaba eneseteostuse valguses.²⁰⁰

Õiguskantsleri hinnangul tuleks PS § 44 lg 3 kaitseala tõlgendada jälitustoiminguid puudutavas osas laiendavalt ehk viisil, mis nõuab, et isikuid, kelle põhiõigusi on jälitustoiminguga riivatud, tuleb teavitada pärast jälitustoimingu eesmärgi saavutamist.²⁰¹ Teavitamine on oluline tulenevalt inimväärikuse põhimõttest ning teiseks seetõttu, et läbi teavitamise saab isik võimaluse kasutada õiguskaitsevahendeid.²⁰²

Riigikohus on asunud seisukohale, et PS § 44 lg-st 3 tuleneb igäühe õigus saada teavet tema suhtes tehtud jälitustoimingu kohta, sest teavitamine loob eelduse enda kohta riigiasutustes hoitavate andmetega tutvumiseks.²⁰³ PS § 44 lg-st 3 tulenev õigus laieneb ka juriidilistele isikutele, kuna see ei ole vastuolus vaadeldava põhiõiguse olemusega.²⁰⁴

Riigi kohustus on teavitada isikut tema kohta kogutud andmetest ja võimaldada isikul nende andmetega tutvuda ning seda põhiõigust saab põhiõiguse kandja kasutada „seaduses sätestatud korras“. Nimetatud sättest tuleneb avaliku võimu kohustus ette näha menetlus ja kord, mis võimaldaks isikul tutvuda tema kohta kogutud andmetega, kui isik on teadlik, et tema kohta on andmeid kogutud. Kui isik ei tea andmete kogumisest, on avaliku võimu kohustus kujundada menetlus ja kord selliseks, et isik saaks andmete kogumisest teada.²⁰⁵

¹⁹⁹ Õiguskantsleri 17.05.2011 ettepanek nr 12 jälitustoimingust teavitamise ja selle kontrolli kohta, lk 15.

²⁰⁰ R. Maruste, lk 538-539.

²⁰¹ Õiguskantsleri 17.05.2011 ettepanek nr 12 jälitustoimingust teavitamise ja selle kontrolli kohta, lk 15.

²⁰² Õiguskantsleri 24.01.2013 taotlus nr 10 kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse § 25¹

põhiseaduspärasuse kohta, lk 6. – Arvutivõrgus:

http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_taotlus_nr_10_jalitustoimingust_teavitamine.pdf, 12.03.2016.

²⁰³ RKPJKo 3-4-1-42-13, p-d 50–53.

²⁰⁴ N. Parrest, P. Roosma, E. Vene. PSK § 44/5. Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3.vlj. Tallinn: Juura 2012.

²⁰⁵ RKPJKo 3-4-1-42-13, p-d 50–53.

Seega peaks olema reegliks jälitustoimingutest teavitamine ning erandiks teavitamata jätmine. Kuni aga teised õigused kaaluvad isiku juurdepääsuõiguse üles, ei saa isik enda kohta käivatele andmetele juurdepääsu.²⁰⁶ Seadusandja võib ette näha alused jälitustoimingutest teavitamata jätmiseks, kui seda õigustavad PS § 44 lg 3 seadusereservatsioonid nimetatud põhjused. Seejuures tuleb eristada, kas antud põhjused õigustavad isiku teavitamata jätmise jälitustoimingust või on võimalik siiski isikut teavitada, kuid jätta talle jälitustoiminguga kogutud teave tutvustamata.²⁰⁷ Nagu eelnevalt töös selgitatud, on haldusele jäetud kaalutlusruum igakordsel juhul tulenevalt asjaoludest vastava otsuse tegemiseks.

PS § 44 lg 3 riive õigustused on kitsamad kui EIÕK artiklis 8, mille lg 2 kohaselt on riive õiguspärane, kui see on kooskõlas seadusega ja demokraatlikus riigis vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse, riigi majandusliku heaolu huvides, samuti korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse kaitseks või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

EIK on leidnud, et artikkel 8 võib muutuda suures ulatuses tühiseks, kui jälitustoiming jääb isikule teadmata ning ta ei saa seetõttu jälitustegevuste seaduslikkust vaidlustada. Kuni teavitamata jätmine on õigustatud art 8 lg 2 alusel, ei ole see sättega vastuolus. Nimelt tegevus või oht, mille väljaselgitamisele jälitustoimingud on suunatud, võivad pärast jälitustoimingute lõpetamist isegi aastakümneid. Hilisem jälitustoimingutest teavitamine võib aga ohustada pikaajalist eesmärki, mis oli jälitustoimingu esialgseks ajendiks. Selline teavitamine võib paljastada näiteks jälitusasutuse meetodid või salajasele koostööle kaasatud isikud. Järelikult kuni teavitamata jätmine on õigustatud, ei ole jälitustoimingust teavitamata jätmine artikliga 8 vastuolus.²⁰⁸ Niipea, kui isiku teavitamine enam ei saa ohustada teostatud toimingute aluseks oleva eesmärgi saavutamist, tuleb puudutatud isikut teavitada, kuna teavitamine on oluline meede vältimaks jälitustoimingute põhjendamatut kasutamist.²⁰⁹

Jälitustoimingutest teavitamine on seotud ka isiku õigusega kasutada õiguskaitsevahendeid ja seetõttu tuleb tagada efektiivne garantii selleks, et vältida õiguskaitseorganite omavoli.²¹⁰

²⁰⁶ Õiguskantsleri 17.05.2011 ettepanek nr 12 jälitustoimingust teavitamise ja selle kontrolli kohta, lk 16.

²⁰⁷ RKPJKo 3-4-1-42-13, p 55.

²⁰⁸ EIKo 06.09.1978, 5029/71 *Klass ja teised vs Saksamaa*, p 58.

²⁰⁹ EIKo 28.06.2007, 62540/00, *Ekimdzhiiev vs Bulgaaria*, p 91.

²¹⁰ EIKo 12.01.2016, 37138/14, *Szabó ja Vissy vs Ungari*, p-d 20 ja 87

Näiteks Ungaris ei ole jälitustoimingutest teavitamist seadusega üleüldse ette nähtud.²¹¹ Kuigi Ungari seadus näeb ette andmete säilitamise, töötlemise ja kustutamise reeglistikku, on kohtu hinnangul raskesti usutav, et isik saab esitada taotluse andmete kustutamiseks, kui seadusest tulenevalt isikut jälitustoimingutest ei teavitata.²¹²

Õiguskantsler on varasemalt leidnud, et jälitustoimingust teavitamise edasilükkamise alused on põhimõtteliselt kooskõlas PS § 44 lg 3 teises lauses toodud piiranguklauslitega.²¹³ Täna on vastuse saanud ka küsimus, kas PS § 44 lg 3 piirang võib lubatud eesmärkide esinemisel seisneda jälitustoimingust teadaasaamise ja tutvumise õiguse täielikus välistamises.²¹⁴ Nimelt alates 01.01.2013 näeb seadus ette *expressis verbis* võimaluse jätta nii tähtajaliselt kui tähtajatult jälitustoimingust teavitamata.

Riigikohus on asunud seisukohale, et on võimalik olukord, kus jälitustoimingust ei ole PS § 44 lg 3 teises lauses nimetatud põhjustel võimalik isikut teavitada. Selline teavitamata jätmine on lubatud Riigikohtu sõnul üksnes seni, kuni seadusereservatsioonis sisalduvad põhjused on kaalukamad kui jälitustoimingu endaga kaasnenud põhiõiguste riive.²¹⁵ Nagu ka eelnevalt öeldud, võib selliseks teavitamata jätmise aluseks olla näiteks salajase kaastöötaja või politseiagendi (elu) kaitse, mis võib töö autori arvates teavitamise üle otsustamisel olla teatud juhtudel piisavalt kaalukas põhjendus selleks, et jälitustoimingust mitte teavitada. Sellises olukorras peab Riigikohtu hinnangul tõhus kontrollisüsteem tagama põhiõiguste riive kooskõla põhiseadusega ning selle, et teavitamata jätmise põhjuste äralangemisel isikut jälitustoimingutest teavitataks.²¹⁶

Töö autor leiab, et kehtiv seadus, mille kohaselt aasta pärast jälitustoimingu tegemist kontrollib kohus teavitamata jätmise jätkuvat õigustatust, tagab põhiõiguste parema kaitse, kui seni kehtinud regulatsioon, mis sellist kontrollivõimalust ette ei näinud. On siiski küsitav, kuidas peaks toimima kontrollisüsteem tähtajatu teavitamata jätmise loa aluseks olnud aluste äralangemise üle, kuivõrd seadus ei aseta täitevvõimule kohustust kontrollida perioodiliselt jälitustoimingust teavitamata jätmise aluste äralangemist. Kui tähtajatu teavitamata jätmise

²¹¹ EIKo 12.01.2016, 37138/14, *Szabó ja Vissy vs Ungari*, p 86

²¹² *Op. cit.*, p-d 20 ja 87

²¹³ Õiguskantsleri 24.01.2013 taotlus nr 10 kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse § 25¹ põhiseaduspärasuse kohta, lk 3.

²¹⁴ Õiguskantsleri 17.05.2011 ettepanek nr 12 jälitustoimingust teavitamise ja selle kontrolli kohta, lk 16.

²¹⁵ RKPJKo 3-4-1-42-13, p 57.

²¹⁶ RKPJKo 3-4-1-42-13, p 57.

aluseks on olnud näiteks salajasele koostööle kaasatud isiku või teise isiku seadusega tagatud õiguste ja vabaduste, siis on töö autori arvates kaheldav, kas sellise isiku surma korral on teavitamata jätmise jätkuvalt õigustatud. Ka infotehnoloogilise arenguga võivad muutuda jälitusasutuse meetodid, mistõttu ei pruugi sellel alusel teavitamata jätmise mõne aja möödudes enam õigustust omada. Kui puudub riivet õigustav seadusest tulenev põhjendus, muutub riive mh informatsioonilise enesemääramisõiguse rikkumiseks, kui isikut aluse äralangemisel jälitustoimingust ei teavitata.

Seetõttu näeb autor selliste situatsioonide vältimiseks prima lahendusena tähtajalise teavitamata jätmise loa taotlemist, kuna loas on selgelt määratud tähtaeg, mille jooksul jäetakse isik teavitamata, ning mille lõppemisel isikut kas teavitatakse või kui alus ei ole ära langenud, taotletakse kohtult uut teavitamata jätmise luba, mis tagab taaskord kohtuliku kontrolli isikute põhiõiguste riive õiguspärasuse üle.

Tähtajatu jälitustoimingust teavitamata jätmise korral näeb töö autor ohtu ka arhiiviväärtusega jälitustoimiku üleandmisel Rahvusarhiivile seejuures isikut jälitustoimingutest teavitamata. Isiku andmete töötlemine²¹⁷ isiku teadmata aga jätkub, mistõttu jätkub ka informatsioonilise enesemääramisõiguse riive. Kuivõrd Rahvusarhiivile antavate jälitustoimikute suhtes teeb valiku haldusorgan, siis peaks selle riski maandama haldusorganisiseselt, et selliseid olukordi vältida.

Eelnevast võib järeldada, et jälitustoimingust teavitamine on reegel, kuid teatud juhtudel, kui teised õigused kaaluvad jälitustoimingutega kaasnenud põhiõiguste riive üles, on õigustatud jälitustoimingust teavitamata jätmise ning sellega kaasnev informatsioonilise enesemääramisõiguse riive lubatav. Ka olukorras, kus isikut on jälitustoimingust teavitatud, kuid seaduses nimetatud alustel jäetud jälitustoiminguga kogutud andmete sisu tutvustamata jäetud, on selline riive lubatav üksnes seni, kuni riivet õigustavad alused ei ole ära langenud.

Kuivõrd jälitustoimingutest teavitamata jätmise seondub ka andmete edasise töötlemisega, eeskätt võimaliku kasutamise ja säilitamistähtaja jooksul olukorras, kus isik ei ole jälitustoimingutest teadlik ning informatsioonilise enesemääramisõiguse riive kestab, siis

²¹⁷ Tulenevalt AvTS § 35 lg 1 p-st 12 on selliste isikuandmete ligipääs eelduslikult siiski kolmandatele isikutele piiratud.

tuleb jälitustoimingutest teavitamata jätmise käsitluses peatuda ka andmete edasisel säilitamisel ja hävitamisel selle põhiõiguse riive lubatavuse kontekstist lähtuvalt.

Kuna kehtiv seadus võimaldab andmeid riskasutada, peaksid töö autori arvates jälitustoimingutega kogutud andmete säilitamise ja hävitamise tingimused olema eriti üksikasjalikud, üheselt mõistetavad ja selged. Iseenesest võib diskuteerida selle üle, kui õiguspärane on andmete kasutamine muul eesmärgil, kui neid koguti. Eestis on siiski seadusandlikul tasandil leitud, et kui riik on õiguspäraselt kogunud isiku kohta teavet, peab jääma ka võimalus seda teavet kasutada juhtudel, kui see on vajalik. Nimelt on riive isiku õigustele toimunud juba siis, kui andmeid koguti, mistõttu uut põhiõiguste riivet ei toimu.²¹⁸ Käesoleva töö autor vaidleb viimasele väitele siiski vastu, kuna iga töötlussamm, mida andmetega tehakse, on käsitletav põhiõiguste riivena, sh informatsioonilise enesemääramisõiguse riivena, kui isik ei ole teadlik oma andmete töötlemisest. Küll aga nõustub autor seisukohaga, et sellisel juhul peavad jälitustoimingu tulemusel saadud andmete kasutamise võimalused olema selged ja piiritletud.²¹⁹

Töö autor on seisukohal, et jälitustoimingutega kogutud andmete kasutamise võimalused ei ole kehtivas õiguses selged ja piiritletud, sest ei ole üheselt mõistetav, kui kaua täpselt eksisteerib üldse võimalus riigisaladusega kaetud jälitustoimingutega kogutud andmete kasutamiseks ning millised on täpsed tingimused, millal võib arhiiviväärtuseta salastatud teavet enne salastamistähtaaja lõppu hävitada.

EIK on korduvalt nentunud, et jälitustoimingute puhul peavad olema selged ka tingimused, millal teabetalletusi võib või peab kustutama või hävitama,²²⁰ ning leidnud, et isiku õigusi rikutakse sellega, kui siseriiklikus õiguses ei ole määratud jälitustoimingutega kogutud andmete säilitamise, edasise kasutamise ja hävitamise tingimusi.²²¹ Need reeglid on vajalikud vältimaks kuritarvitusi ja omavoli.²²² EIK on ka abstraktselt hinnanud siseriiklike õiguste vastavust konventsioonile jälitustoimingute kontekstis ning leidnud, et selge ei ole siseriiklik

²¹⁸ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 175 SE, lk 18.

²¹⁹ *Op. cit.*

²²⁰ EIKo 04.12.2015, 47143/06, *Zakharov vs Venemaa*, p 231 viitega varasematele lahenditele.

²²¹ EIKo 04.05.2000, 28341/95, *Rotaru vs Rumeenia*, p 57.

²²² EIKo 04.12.2008, 30562/04 ja 30566/04, *S. And Marper vs Ühendkuningriik*, p 99 viidetega varasematele lahenditele.

õigus, kui see ei näe ette konkreetseid tingimusi, kuidas jälitustoimingutega kogutud andmeid säilitatakse näiteks peale kohtupidamise lõppu.²²³

Kehtiv regulatsioon KrMS-s näeb ette maksimumtähtjad sellistele jälitustoimingutega kogutud andmete säilitamisele, mille salastatus on kustunud. RSVS reguleerib salastatud teabe säilitamist ning võimaldab enne salastamistähtaja lõppemist teavet hävitada erandjuhtudel. Kas salastamistähtaja lõppemine on arhiiviväärtuseta teabe automaatne hävitamise alus, seadusest *expressis verbis* ei nähtu. Täpsemad andmete säilitamise ja hävitamise korrad määravad haldusorganid. Seaduse tasandil pole selget reeglistikku, mis puudutab arhiiviväärtuseta salastatud teabe hävitamist nii enne salastamistähtaja lõppu kui ka salastamistähtaja lõppemisel. Töö autori hinnangul on antud olukorra õiguspärasus EIK praktika valguses küsitav.

Seni kuni jälitustoimingutega kogutud andmeid säilitatakse, kestab isikute põhiõiguste riive, sh informatsioonilise enesemääramisõiguse riive. Riive on lubatav, kui see on põhiseadusega kooskõlas. Muu hulgas peab riive õiguspärasuse hindamisel arvestama, et PS § 3 lg-st 1 tuleneva parlamendireservatsiooni ehk olulisuse põhimõttega, mille kohaselt peab seadusandja kõik olulised küsimused ise otsustama.²²⁴ Riigikohus on öelnud: „Selles sättes väljendatud üldise seadusereservatsiooni põhimõttest tulenevalt peab põhiõigusi puudutavates küsimustes kõik olulised otsused langetama seadusandja“.²²⁵ Nii peaks töö autori hinnangul piisavalt üksikasjalikult olema seadusandlikul tasandil reguleeritud ka säilitamise ja hävitamise tingimused. Samuti on küsitav, kas olukord vastab PS § 13 lg-st 2 tulenevale õigusselguse põhimõttele, millest tulenevalt isikutele peab olema arusaadav, kuidas võib toimuda tema põhiõiguste riive.

Kui isik ei ole jälitustoimingutega kogutud andmete töötlemisest teadlik, riivab andmete säilitamine ka informatsioonilist enesemääramisõigust. Riivest võib saada rikkumine, kui riive ei ole põhiseadusega kooskõlas. Kokkuvõtvalt leiab töö autor, et jälitustoimingutega kogutud teabe säilitamise ja hävitamise regulatsioon vajaks eraldi põhjalikumat analüüsimist ning välistatud ei ole õigusselguse tagamiseks ka seaduse täiendamine. Mis puudutab jälitustoimingutest teavitamata jätmist, siis autori hinnangul on see informatsioonilise

²²³ EIKo 04.12.2015, 47143/06, *Zakharov vs Venemaa*, p 256.

²²⁴ R. Maruste, lk 223.

²²⁵ RPJKo 3-4-1-55-14, p 46.

enesemääramisõiguse riivena lubatud, kui selleks on seadusest tulenev alus ning haldusorgan on kaalutlusotsust tehes õigusnorme õigesti tõlgendanud.

2.4. Järeldused ja ettepanekud

1. Jälitustoimingutega andmete kogumine ja nende edasine töötlemine isiku eest varjatult riivab PS § 19 lg-st 1 tulenevat informatsioonilise enesemääramisõigust, mille isikuline kaitseala laieneb nii füüsilistele kui ka juriidilistele isikutele. Kehtiv jälitustegevuse regulatsioon käsitleb jälitustoimingute tegemist füüsilise isiku suhtes, kuna kasutatakse mõistet „isikuandmete salajane kogumine“. Isikuandmed saavad kuuluda ainult füüsilistele isikutele. Ka jälitustoimingutest teavitamise regulatsioon on füüsilise isiku keskne.

Töö autor on seisukohal, et juriidilistele isikutele tuleb tagada põhiseadusest tulenev õigus juriidilise isikute andmete kaitsele ning informatsioonilisele enesemääramisele, mistõttu tuleb muuta KrMS-is ja selle rakendusaktides jälitustoimingute tegemist ning jälitustoimingutest teavitamist ja tutvustamist reguleerivaid sätteid sellest aspektist lähtuvalt.

Sellest tulenevalt teeb töö autor ettepaneku muuta kehtivat KrMS *de lege ferenda*:

- paragrahvi § 126¹ lõikes 1 asendada sõna „isikuandmete“ sõnaga „andmete“;
- paragrahvi § 126¹³ lõike 1 esimene lause muuta ja sõnastada järgmiselt:

„(1) Jälitustoimingu tegemise loa tähtaja lõppemise korral ning mitme ajaliselt vähemalt osaliselt kattuva jälitustoimingu tegemisel neist viimase loa tähtaja lõppemise korral teavitab jälitusasutus viivitamata menetluse käigus tuvastatud isikut, kelle suhtes jälitustoiming tehti, isikut, kelle perekonna- või eraelu puutumatust jälitustoiminguga oluliselt riivati, ning juriidilist isikut, kelle põhiõigusi jälitustoiminguga oluliselt riivati.“

2. Jälitustoimingutega kogutud andmetest teavitamise eeldused kui ka teavitamata jätmise alused sisaldavad määratlemata õigusmõisteid, mida on praktikas keeruline sisustada, sest esineb nii piiripealseid juhtumeid kui ka olukordi, mille kohta puudub kohtupraktika. Kuna määratlemata õigusmõisted vajavad sisustamist, siis õiguspärase otsuse tegemine võib praktikas kujuneda subjektiivseks, sest otsuse tegija tõlgendab olukorda enda parima

arusaama kohaselt. Siiski on kehtiv regulatsioon töö autori hinnangul piisav selleks, et jälitustoimingutest teavitamata jätmise üle otsustamisest ei saaks ametniku suvaotsus: nimelt seab seadus nõude ja tingimused teavitamiseks ning tagab nii haldussisese kui –välise kontrolli.

Mis puudutab seaduses sisalduvaid määratlemata õigusmõisteid jälitustoimingutega kogutud andmetest teavitamise regulatsioonis, siis on töö autor ühesel seisukohal, et alati ei ole võimalik seaduses kui abstraktses käitumiseeskirjas ette näha kõiki praktikas ettetulevaid juhtumeid.

Töö autor peab paratamatuks seda, et õigus ei paku alati lahendust igale konkreetsele esile kerkida võivale vastuolule, ning leiab, et põhiõiguste seisukohast parema kaitse tagamiseks antud juhul ei ole eesmärk normi muutmine, vaid parima teadmise viimine haldusorganitsustaja tasandile.

Käesolevas teadustöös leidis kinnitust, et jälitustoimingutest teavitamise eelduste ja teavitamata jätmise aluste tähendusulatust on võimalik enamjaolt kindlaks määrata, mistõttu on praktikas esilekerkivatele küsimustele võimalik anda vastuseid selleks seaduseid muutmata.

3. 01.01.2013 kehtima hakanud jälitustoimingutest teavitamise regulatsioon koos kohtuliku kontrolliga teavitamata jätmise aluste äralangemise üle on kooskõlas nii põhiseadusega kui ka EIK praktikast tulenevate nõuetega.

Informatsioonilise enesemääramisõiguse riive on kooskõlas seadusega ja lubatud, kui seda õigustab seadusest tulenev põhjendus. Riive muutub aga mh informatsioonilise enesemääramisõiguse rikkumiseks, kui isikut aluse äralangemisel jälitustoimingust ei teavitata. Selline olukord ei ole praktikas välistatud. Töö autor näeb sellise situatsiooni vältimiseks parima lahendusena tähtajalise teavitamata jätmise loa taotlemist.

Seoses riive lubatavusega, mis tekib jälitustoimingutega kogutud andmete edasisel töötlemisel, tekitab autori arvates küsitavusi riigisaladusega kaetud jälitustoimingutega kogutud andmete edasise säilitamise ja hävitamise regulatsioon, sest seadus ei kehtesta täpseid tingimusi, millistel asjaolude esinemisel sellised andmed hävitatakse. Töö autor on seisukohal, et

õiguslik regulatsioon selles jälitustoimingutega seotud aspektis vajaks sügavamat analüüsi. Välistatud ei ole ka vajadus kehtestada seadusemuudatusega üheselt selged ja mõistetavad alused, mis teeniksid põhiõiguste tagamisel õigusselguse huve.

KOKKUVÕTE

„Tõsi, varjatud jälgimist teostades ei pannud jälitusasutus /.../ hoone külge hoiatavat silti suure kirjega eesti ja vene keeles „Ettevaatust, jälitustoimingud!“ /.../ Kuid asjaolu, et jälitustoiming – antud juhul varjatud jälgimine – jääb selle teostamise ajal isikute eest varjatuks, tuleneb jälitustoimingu olemusest.“²²⁶

Jälitustoimingutega andmete kogumisel ei ole isik jälitustoimingute salajasuse tõttu oma põhiõiguste riivist teadlik. Selline teadmatus seondub isiku õigusega informatsioonilisele enesemääramisele. Nimelt on isikul tulenevalt informatsioonilise enesemääramisõigusest õigus teada tema kohta kogutavatest andmetest ja õigus otsustada nende andmete üle.

Käesolev magistritöö keskendus jälitustoimingutega kogutud andmete töötlemisele kui informatsioonilise enesemääramisõiguse riivele. Uurimus põhines kahel hüpoteesil. Esiteks väitis autor, et informatsiooniline enesemääramisõigus on põhiseaduse kontekstis iseseisev õigus. Teiseks püstitas autor hüpoteesi, mille kohaselt ei ole jälitustoimingutest teavitamise kehtiv regulatsioon piisavalt selge vältimaks olukorda, kus informatsioonilise enesemääramisõiguse riivist saab rikkumine.

Töös leidsid erialase kirjanduse, õigusaktide kommentaaride ja seletuskirjade, siseriikliku ja EIK kohtupraktika analüüsi tulemusel kinnitust mõlemad püstitatud hüpoteesid.

Informatsiooniline enesemääramisõigus on Eesti Vabariigi põhiseaduses iseseisev õigus, olles PS § 19 lg-s 1 sisalduva vaba eneseteostuse üks osa. Selle õiguse tuumaks on isiku õigus teada enda kohta käivate andmete kogumisest, sest see teadmine on eelduseks sellele, et isik saaks olla oma käitumises vaba. Informatsiooniline enesemääramisõigus hõlmab mistahes andmeid, sõltumata nende päritolust – pole tähtis, kas tegu on eraeluliste andmetega või mitte.

Informatsioonilise enesemääramisõiguse isikuline kaitseala laieneb ka juriidilisele isikule, sest juriidilisel isikul on sotsiaalsfäär, millest tulenevalt võib ka temale kuuluvate andmete töötlemine olla vastuolus tema huvidega. Informatsioonilise enesemääramisõiguse esemelise kaitseala piiritlemisel tuleb silmas pidada, et füüsiline isik on piiramatult isikuandmete

²²⁶ TlnRnKo 01.09.2015, 1-14-8523, väljavõte ringkonnaprokurör Kristiina Savtšenkova seisukohast.

töötlemise eest kaitstud PS §-ga 26. Informatsiooniline enesemääramisõigus on aga midagi enam kui pelgalt kaitse andmetöötluse eest, võimaldades isikul oma andmete üle otsustada ja tulenevalt enesemääramisõigusest kujundada ise oma kuvand või eraelu.

Jälitustegevusega riivatakse erinevaid materiaaõiguslikke ning menetlusõiguslikke põhiõigusi. Jälitustoiminguga andmete kogumine oma salajase olemuse tõttu riivab sh isiku informatsioonilise enesemääramise õigust. Informatsioonilisest enesemääramisõigusest tulenev teadmisõigus muutub jälitustoimingute kontekstis tähtsat osa etendavaks õiguseks, sest kui isiku õigusi riivatakse ja ta seda ei tea, piirab see omakorda tema teisi põhiseadusest tulenevaid õigusi.

Samas teatud juhtudel, kui teised õigused ja vabadused on kaalukamad, ei saa isik tema kohta käivate andmete kogumisest ja edasisest töötlemisest koheselt või üldse teada. Jälitustoimingust teavitamise üle otsustamine on haldusorgani kaalutusotsus, kus ühelt poolt on kaalul isiku õigus teada jälitustoimingutest ja teiselt poolt seaduses nimetatud teised õigushüved, mis vajavad kaitset. Kaalutusõiguse olemasolu ei tähenda kunagi, et avalik võim võib teha meelevaldseid otsuseid, vaid põhjalikult tuleb kaaluda erinevate lahendusvariantide positiivseid ja negatiivseid külgi. Kaaluda tuleb seejuures sedagi, ehk on võimalik jälitustoimingust siiski teavitada, kuid jätta jälitustoimingutega kogutud andmete üksikasjalik sisu tutvustamata. Teavitamine jälitustoimingutega kogutud andmeid tutvustamata jättes tagab siiski isiku kaebeõiguse ning kohtuliku kontrollivõimaluse selle üle, kas jälitustoimingu tegemine või andmete tutvustamata jätmine oli õiguspärane.

Jälitustoimingust teavitamine on reegel, kuid teatud juhtudel, kui teised õigused kaaluvad jälitustoimingutega kaasnenud põhiõiguste riive üles, on õigustatud jälitustoimingust teavitamata jätmine ning sellega kaasnev informatsioonilise enesemääramisõiguse riive lubatav.

Jälitustoimingutest teavitamata jätmise osas leiab töö autor sedagi, et vältida olukorda, kus jälitustoimingust teavitamata jätmise alus ära langeb ning isikut sellest ei teavitata, on otstarbekas jälitustoimingust teavitamata jätmiseks taotleda kohtult tähtajatu loa asemel tähtajalist luba, sest see garanteerib ka kohtuliku kontrolli teavitamata jätmise jätkuva põhjendatuse üle.

Jälitustoimingutest teavitamise üle otsustamisel lähtub haldusorgan seaduses nimetatud eeldustest, mis sisaldavad määratlemata õigusmõisteid, mida on praktikas keeruline sisustada. Töö autor keskendub nende mõistete tähendusulatusle lahtimõtestamisele ning jõuab järeldusele, et jälitustoimingutest teavitamise kehtiv regulatsioon ei ole määratlemata õigusmõistete tõttu piisavalt selge vältimaks seda, et informatsioonilise enesemääramisõiguse riivist saaks rikkumine. Autor leiab siiski, et normid on eesmärgipäraselt tõlgendatavad ja samas piisavalt abstraktsed, et reguleerida erinevaid ette tulla võivaid elulisi juhtumeid.

Kuna kehtiv jälitustoimingutest teavitamise ja tutvustamise korralduse üldine regulatsioon on sobilik tagamaks isikute põhiõiguste kaitse, ei näe autor vajadust seda muutma hakata, küll aga teeb ettepaneku õiguspraktika paremaks rakendamiseks kaaluda näiteks haldussiseste juhiste andmist.

Tulenevalt töö eesmärkidest analüüsis töö autor süvitsi informatsioonilise enesemääramisõiguse olemust ning läbi seose jälitustoimingutega andmete kogumise regulatsiooniga leidis, et olemasolev õiguslik raamistik ei taga juriidilise isikute põhiõiguste kaitset. Nimelt informatsiooniline enesemääramisõigus laieneb juriidilisele isikule, kuid jälitustoimingute tegemise regulatsioon on füüsilise isiku keskne. Autor teeb viimases alapeatükis sellekohase ettepaneku seaduse muudatuseks *de lege ferenda*, sest selle muudatuse tegemine on vältimatu juriidilise isiku põhiõiguste kaitsmiseks.

Samuti leidis töö autor kehtiva õigusliku regulatsiooni ja kohtupraktika analüüsi valguses, et jälitustoimingutega kogutud andmete säilitamise ja hävitamise regulatsioon ei ole piisavalt selge ning vajab konkreetsete lahenduste väljapakkumiseks täiendavat analüüsimist.

Käesolev magistritöö kajastab praktikas üles kerkivaid küsimusi ning võimalikke probleeme, millele autor pakkus välja ka sobivad lahendused, mistõttu sisaldub töös uus ja vajalik teadmine valdkonnas, mida pole õiguslaste teadustööde tasandil seni põhjalikult uuritud. Eraldiseisvana lisab tööle väärtust informatsioonilise enesemääramisõiguse dogmaatiline käsitlus.

Jälitustoimingutega andmete kogumine ja nende töötlemine on põhiõigusi enim riivav riiklik tegevus, mistõttu peab selle õiguslik regulatsioon olema piisavalt selge ja sobilik, et kaitsta isikute põhiõigusi. Käesoleva uurimusega vastas autor praktikas esitatavatele küsimustele

ning leidis, et alati, kui norm kohest vastust ei anna, ei ole tarvilik otsemaid seda muutma hakata, kui norm on rakendamiseks tõlgendatav ning selle muutmine ei ole vältimatu põhiõiguste kaitseks.

Siinkohal leiab autor, et sobilik on lõpetada käesolev magistritöö õiguskantsler Ülle Madise sõnadega²²⁷: „Aeg on sealmaal, kus õiguskord on valmis. Nii valmis kui olla saab. Normaalses vabas riigis ei ole õiguskord kunagi perfektne. Leian, et Eesti arengule tuleks kasuks üldine õigusrahu. Las mõisted ja konstruktsioonid kehtivad, koguvad rakenduspraktikat, saavad laialt tuntuks. Parandagem vigu ja tehkem läbi mõeldud uuendusi. Ükshaaval.“

²²⁷ Õiguskantsler Ülle Madise sõnavõtt riigi õigusloojate konverentsil.

ОБРАБОТКА ДАННЫХ, СОБРАННЫХ В ХОДЕ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ, КАК УЩЕМЛЕНИЕ ПРАВА НА ИНФОРМАЦИОННОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ. Резюме

Processing the data collected by surveillance measures as an interference with the right to informational self-determination. Summary

Оперативно-розыскные мероприятия и всё с ними связанное всегда находилось под пристальным вниманием общества и представляло собой тему для дискуссий. Данная деятельность государства, наиболее интенсивно ущемляющая основные права, позволяет тайно производить сбор данных, касающихся индивидуумов, вследствие чего действия государства не всегда могут показаться прозрачными или правомерными. Помимо этого, в общественных дискуссиях нередко задается вопрос, в каком масштабе в правовом государстве допускается проводить оперативно-розыскные мероприятия и тем самым ущемлять права индивидуумов, и сколько государство вообще может знать о человеке.

В настоящей магистерской работе автор уделяет основное внимание обработке данных, собранных в ходе оперативно-розыскных действий, как ущемлению основных прав, при этом центральным аспектом в рамках данного исследования является право на информационное самоопределение. Цель работы заключается в системном рассмотрении обработки данных, собранных в ходе оперативно-розыскных действий, как ущемления права на информационное самоопределение, поскольку из данного права исходит право индивидуума знать о сборе и дальнейшей обработке данных, его касающихся, а также право принимать решения относительно своих данных.

Поскольку в теории права было указано на отсутствие однозначной ясности касемо того, наличествует ли в Конституции Эстонской Республики право на информационное самоопределение и где именно оно располагается, то одним из объектов исследования в рамках данной магистерской работы является наличие этого права и масштабы его защиты. В настоящей работе задаются вопросы: что является сутью данного права, каково его расположение в Конституции и масштабы его защиты. Данное рассмотрение представляет собой не только теоретический обзор по выяснению сущности этого

права, но также включает в себя необходимые знания с точки зрения правовой догматики.

В ходе оперативно-розыскных действий сбор данных относительно индивидуума как правило производится без его ведома, вследствие чего лицо не осведомлено об ущемлении своих основных прав, и данное неведение рассматривается в качестве ущемления права на информационное самоопределение. Поскольку большинство основных прав и свобод не являются неограниченными, закон также ограничивает право индивидуума на осведомленность о данных, собранных в ходе оперативно-розыскных мероприятий. Подобное ущемление может считаться приемлемым, если его оправдывают другие весомые цели, исходящие из закона. Очевидно, что отсутствие уведомления об оперативно-розыскных действиях может нарушить право на информационное самоопределение, если регуляция, касающаяся оповещения об оперативно-розыскных мероприятиях, недостаточно ясна, чтобы на её основании административный орган мог вынести правомерное решение относительно оповещения лица о данных, собранных в ходе оперативно-розыскных действий. Таким образом, в настоящем исследовании автор проводит углубленный анализ предпосылок к уведомлению об оперативно-розыскных мероприятиях, чтобы детально выяснить условия, играющие значительную роль в принятии такого важного решения с точки зрения ущемления основных прав.

Невзирая на многочисленные магистерские работы, связанные с оперативно-розыскной деятельностью, ранее ни в одной из них подробно не рассматривались данные, собранные в ходе оперативно-розыскных мероприятий, и их обработка с точки зрения права на информационное самоопределение. Таким образом, новизна работы заключается не только в определении важных основных аспектов в области правовой догматики, но и необходимых знаний, которые могут понадобиться на практике в рамках применения права.

Магистерская работа основывается на двух гипотезах:

- 1) право на информационное самоопределение в контексте Конституции является самостоятельным правом;

- 2) действующая в настоящее время регуляция относительно уведомления об оперативно-розыскных мероприятиях недостаточно ясна, чтобы избежать ситуации, при которой ущемление права на информационное самоопределение может стать его нарушением.

Обе гипотезы будут подтверждены в ходе работы.

Собственно, информационное самоопределение является одним из элементов свободы самовыражения, указанной в части 1 статьи 19 Конституции ЭР. Принцип самоопределения в общей сложности обеспечивает право каждого знать, кем он является, решать, кем он хочет быть, в качестве кого его рассматривает государство, и каким образом индивидуум сам будет представлять себя другим людям. В основных чертах информационное самоопределение означают право каждого самостоятельно решать, будут ли производиться сбор и сохранение касающихся его данных, и в какой мере. Право контролировать свой имидж и предполагать, что его будут уважать остальные, охватывает часть 1 статьи 19 Конституции. Если изначально информационное самоопределение соотносили с человеческим достоинством, свойственным физическим лицам, то к настоящему времени с точки зрения защиты данных уже стало ясно следующее: невзирая на то, что в случае юридического лица нельзя говорить о человеческом достоинстве, поскольку у него отсутствует личная, или интимная составляющая, а защищенной является социальная сфера юридического лица; исходя из этого, право на информационное самоопределение также распространяется на юридических лиц. Расширение данного права на юридических лица признано на практике, например, высшей судебной инстанцией административной юстиции Нижней Саксонии в Германии.

Ущемление положений части 1 статьи 19 Конституции всегда имеет место, если индивидуум не осведомлен об обработке касающихся его данных, вследствие чего данное ущемление всегда сопутствует сбору данных в ходе оперативно-розыскных мероприятий, если лицо не осведомлено о сборе и дальнейшей обработке этих данных. В случае оперативно-розыскной деятельности признано, что подобные действия государства в наибольшей степени и интенсивнее всего ущемляют основные права. Оперативно-розыскные мероприятия по разрешению прокуратуры или следственного судьи могут производить Департамент полиции и погранохраны, Департамент полиции

безопасности, Налогово-таможенный департамент, Военная полиция, отдел тюрем Министерства юстиции и тюрьма согласно процессуальной компетенции на следующих основаниях: необходимость сбора сведений о подготовке преступления с целью его обнаружения или пресечения; исполнение постановления об объявлении в розыск; необходимость сбора сведений в ходе конфискационного производства, а также сбор сведений о преступлении в ходе уголовного производства. В 2014 году оперативно-розыскным учреждениям в общем было выдано более 2700 разрешений на проведение оперативно-розыскных действий.

В зависимости от вида оперативно-розыскных мероприятий, оперативно-розыскная деятельность в первую очередь ущемляет право на неприкосновенность семейной и частной жизни (статья 26 Конституции), неприкосновенность жилища (статья 33 Конституции) и тайну сообщений (статья 43 Конституции), чему, ввиду секретности оперативно-розыскного мероприятия, всегда сопутствует ущемление права на информационное самоопределение, исходящее из части 1 статьи 19 Конституции. Чтобы индивидуум узнал об ущемлении своих основных прав, оперативно-розыскное учреждение должно незамедлительно уведомить лицо о совершенных в его отношении оперативно-розыскных мероприятиях либо оперативно-розыскных действиях, которыми была значительно ущемлена неприкосновенность семейной или частной жизни, если прокуратура не дала разрешение не уведомлять об оперативно-розыскном мероприятии. А именно, уведомление об оперативно-розыскном действии можно не производить, если уведомление может:

- 1) существенно повредить уголовному производству;
- 2) существенно повредить правам и свободам лица, гарантированным законом, или подвергнуть опасности другое лицо;
- 3) подвергать опасности тайность методов и тактики оперативно-розыскного учреждения, средства, используемого при проведении оперативно-розыскного мероприятия, полицейского агента, подставного лица, а также сотрудничества с лицом, привлеченным к тайному сотрудничеству.

Поскольку предпосылки к уведомлению об оперативно-розыскных мероприятиях и основания для отсутствия уведомления содержат неопределенные правовые понятия, то автор работы наполняет приведенные понятия посредством судебной практики Европейского суда по правам человека и судебной практики Эстонии, приводя в

сравнительном рассмотрении немецкое право. Автор приходит к выводу, что действующая в настоящее время регуляция, касающаяся уведомления, является достаточной для того, чтобы решение относительно отсутствия уведомления об оперативно-розыскных действиях не принималось чиновником на свое усмотрение, и при этом находит, что ввиду неопределенных правовых понятий действующая в настоящее время регуляция, касающаяся уведомления об оперативно-розыскных мероприятиях, является недостаточно ясной, вследствие чего ущемление права на информационное самоопределение может стать его нарушением. Таким образом, как было сказано выше, свое подтверждение находит и вторая гипотеза, поставленная в рамках магистерской работы.

Автор магистерской работы также предлагает решение проблемы, связанной с недостаточностью регуляции, вызванной её неясностью. А именно, автор работы находит, что не всегда представляется возможным или целесообразным детально регулировать закон, поскольку это более не обеспечивало бы достаточной степени абстрактности, необходимой для регулирования общественных отношений. В теории права также указывается на то, что правовой порядок никогда не будет возможным упорядочить до совершенства, чтобы он незамедлительно давал ответ на любую возникающую проблему. Дабы обеспечить лучшую практику принятия решений относительно уведомления о сборе данных в ходе оперативно-розыскных действий с точки зрения основных прав, по мнению автора работы, будет целесообразно делать это путем введения лучших знаний на уровень лица, принимающего решение в административном органе (например, с помощью указаний внутри административной системы).

По результатам исследовательской работы автор приходит еще к двум важным выводам в рамках правовой практики и вносит свои предложения по устранению противоречий. Поскольку право на информационное самоопределение также распространяется и на юридические лица, и на практике оперативно-розыскные мероприятия можно производить и в отношении юридических лиц, автор работы находит, что действующая в настоящее время правовая регуляция является недостаточной с точки зрения защиты основных прав юридических лиц. Юридическое лицо также может иметь свой интерес в отношении дальнейшей обработки данных, прежде всего – быть заинтересовано в их удалении. По оценке автора работы, следует

предусмотреть четко выраженное выполнение оперативно-розыскных действий в отношении юридических лиц и исходя из этого отрегулировать уведомление юридических лиц о выполненных оперативно-розыскных мероприятиях.

Исходя из вышесказанного, автор вносит предложение изменить Уголовно-процессуальный кодекс *de lege ferenda*:

- в части 1 статьи 126¹ слово «персональных данных» на слово «данных»;
- первое предложение части 1 статьи 126¹³ изменить и сформулировать следующим образом:

«(1) В случае окончания срока проведения оперативно-розыскного мероприятия, а также при проведении нескольких, по меньшей мере, частично перекрывающихся оперативно-розыскных мероприятий – в случае окончания срока действия разрешения на проведение последнего из них, оперативно-розыскное учреждение незамедлительно оповещает установленное в ходе производства лицо, в отношении которого проводилось оперативно-розыскное мероприятие, а также лицо, неприкосновенность семейной или частной жизни которого была существенно ущемлена оперативно-розыскным мероприятием, и юридическое лицо, чьи основные права были значительно ущемлены оперативно-розыскным мероприятием».

Ущемление, сопутствующее обработке данных, собранных в ходе оперативно-розыскных мероприятий, продолжается вплоть до уничтожения данных. В ходе работы выяснилось, что действующая в настоящее время правовая регуляция является неясной в части, устанавливающей свод правил по уничтожению данных, собранных в ходе оперативно-розыскных мероприятий, на которые распространяется государственная тайна. Поскольку это вызывает вопросы и в свете практики Европейского суда по правам человека, то автор работы находит, что правовая регуляция требует более глубокого анализа с целью установления однозначно ясных и понятных оснований, которые служили бы интересам правовой ясности при обеспечении основных прав.

Как было сказано выше, исследование в рамках данной работы представляет собой не просто теоретическое рассмотрение, но имеет и практическое значение с точки зрения и правовой практики, и правотворчества. Основные знания о сути права на информационное самоопределение и сфере его защиты, выясненные в ходе работы,

являются важными в аспекте правовой догматики. По результатам анализа действующей регуляции автор делает выводы и предложения, необходимые для изменения или дополнительного анализа регуляции, действительной по состоянию на сегодняшний день.

LÜHENDID

Õigusaktide lühendid

ELPH – Euroopa Liidu põhiõiguste harta

EIÕK – Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon

IKS – isikuandmete kaitse seadus

JAS – julgeolekuasutuste seadus

KarS – karistusseadustik

KrMS – kriminaalmenetluse seadustik

PPVS – politsei- ja piirivalveseadus

PS – Eesti Vabariigi põhiseadus

RSVS – riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus

StPO – *Strafprozessordnung*

Kohtute lühendid

EIK – Euroopa Inimõiguste kohus

RKHK – Riigikohtu halduskolleegium

RKKK – Riigikohtu kriminaalkolleegium

RKPJK – Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium

TlnRnK – Tallinna Ringkonnakohus

Muud

KaM – kaitseminister

KAPO – Kaitsepolitseiamet

m – määrus

o – otsus

PPA – Politsei- ja Piirivalveamet

SiM – siseminister

VV – Vabariigi Valitsus

KASUTATUD KIRJANDUS

Üldine

1. A. Aarnio. Õiguse tõlgendamise teooria. Tallinn: Õigusteabe AS Juura 2004.
2. A. Aedmaa jt. Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu: 2004.
3. M. Albers. Isikuandmete kaitse põhiõiguslik alus: kas õigus informatsioonilisele enesemääramisele jah/või eraelu austamisele? – Juridica 2005/VIII.
4. Andmekaitse Inspeksioon. IP-aadress ja privaatsus. 25.08.2015. a juhis organisatsioonidele ja kodukasutajale seaduse rakendamisel. – Arvutivõrgus: http://www.aki.ee/sites/www.aki.ee/files/elfinder/article_files/Juhis%20-%20IP%20ja%20privaatsus.pdf, 21.01.2016.
5. R. Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica 2001 eriväljaanne.
6. Andmekaitse Inspeksioon. Aastaettekanne 2003. – Arvutivõrgus: http://www.aki.ee/sites/www.aki.ee/files/elfinder/article_files/2003.rtf, 22.06.2015
7. T. Annus. Riigiõigus. Tallinn: Juura 2006.
8. K. Domaškina. Kuriteo matkimine. Magistritöö. Tartu: 2014.
9. Eesti Advokatuur. 2014. a ülevaade. – Arvutivõrgus: <https://www.advokatuur.ee/est/advokatuur/osalemine-oigusloomes/2014--a-ulevaade> , 06.12.2015.
10. S. Hegmann jt – Strafprozessordnung. Beck'scher Online-Kommentar StPO: 2015.
11. Justiitsministeerium. Aruanne jälitusstatistikast 2014.aastal. – Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/aruanne-jalitusstatistikast-2014-aastal>, 27.12.2015.
12. E. Kergandberg. Jälitustegevus kui riigisaladus ja jälitustegevuse tulemina saadud tõendi spetsiifika. – Juridica 2000/IX.
13. E. Kergandberg. Per aspera ad fair trial. – Juridica 2011/I.
14. E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006.
15. Isikuandmete kaitse seaduse¹ eelnõu seletuskiri. 1026 SE. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/adf18590-e176-3c6f-91c0-6ffa8f501cb0/Isikuandmete%20kaitse%20seadus%C2%B9/>, 30.04.2016.
16. M. Konks. Kriminaalmenetluses kogutud isikuandmete kaitse avaliku sektori teabe taaskasutamisel . Magistritöö. Tallinn: 2014.
17. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 175 SE. – Arvutivõrgus:

- <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/86dde8ff-c50e-48ba-a39e-a325fe15a3f0/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus/>, 17.11.2015.
18. Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 286 SE II-1. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/180e28cb-c474-10b4-3d54-767622b8c619/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus/>, 29.03.2016.
19. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 175 SE II. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/86dde8ff-c50e-48ba-a39e-a325fe15a3f0/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus/>, 17.11.2015.
20. Kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. 776 SE. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/03ea1b94-20b2-4c3b-83fd-241ae7aea732/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20rakendamise%20seaduse%20muutmise%20seadus/>, 29.03.2016.
21. Kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskirja lisa. 776 SE. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/03ea1b94-20b2-4c3b-83fd-241ae7aea732/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20rakendamise%20seaduse%20muutmise%20seadus/>, 29.03.2016.
22. S. Laos. Riigi sisejulgeolekut tagava järelevalvetegevuse eesmärgid ja kontroll. – Akadeemia 2008/11.
23. U. Lõhmus. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2014.
24. Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3.vlj. Tallinn: Juura 2012.
25. R. Maruste. Kantsitsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004.
26. H. Maurer. Haldusõigus. Üldosa. 14. tr. Tallinn: Juura 2004.
27. M. Mikiver, P. K. Tupay. E-riik ja põhiõigused. – Juridica 2015/III.
28. M. Mikiver, E. Tikk. Informatsioonilise enesemääramise õiguse tagamise diskretsiooniotsused haldusmenetluses. – Juridica 2005/IV.
29. M. Männiko. Õigus privaatsusele ja andmekaitse. Tallinn: Juura 2011.

30. A. Nõmper, E. Tikk. Informatsioon ja õigus. Tallinn: Juura 2007.
31. P. Pikamäe, J. Sootak (koost). Karistusseadustik. Komm vlj. 4. vlj. Tallinn: Juura 2015.
32. I. Pilving. Õigus isikuandmete kaitsesele. – Juridica 2005/VIII.
33. Y. Poullet, A. Rouvroy. The right to informational self-determination and the value of self-development. Reassessing the value of privacy for democracy. – Arvutivõrgus: <https://www.academia.edu/Download>, 18.11.2015
34. F. Riepl. Informationelle Selbstbestimmung im Strafverfahren. Mohr Siebeck (Tübingen): 1998. – Arvutivõrgus: <https://goo.gl/oKda7h>, 16.11.2015.
35. F. Riepl. Informationelle Selbstbestimmung im Strafverfahren. Mohr Siebeck (Tübingen): 1998. – Arvutivõrgus: <https://goo.gl/oKda7h>, 16.11.2015, viitega Rosenbaum Jura 1988, lk 178. – Jura : Juristische Ausbildung.
36. Riigiprokuratuur. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2014. aastal. – Arvutivõrgus: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokur%C3%B6ri%20%C3%BClevaade%20p%C3%B5hiseaduskomisjonile%202014.pdf, 22.01.2016.
37. G. Robbers. Informationelle Selbstbestimmung und allgemeine Informationsfreiheit in Deutschland. – Juridica International 2002/VII.
38. J. Roth, J. Wilms. Die Anwendbarkeit des Rechts auf informationelle Selbstbestimmung auf juristische Personen i.S. von Art. 19 III GG. – Juristische Schulung 2004.
39. E. Tikk. Informatsioonilise enesemääratlemise rahvusvahelis-õiguslik raamistik, sisustamine Eesti õiguses ja selle praktilisest kohaldamisest veebikeskkonnas. Magistritöö. Tartu: 2004. 11
40. E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 2. vlj. Tallinn: Juura 2008.
41. Õiguskantsleri kantselei. Õiguskantsleri 2005. aasta tegevuse ülevaade. Tallinn: 2006. – Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/õiguskantsleri_2005._aasta_tegevuse_ylevaade.pdf, 17.11.2015.
42. Õiguskantsleri kantselei. Õiguskantsleri 2008. aasta tegevuse ülevaade. Tallinn: 2009. – Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/õiguskantsleri_2008._aasta_tegevuse_ylevaade.pdf, 23.03.2016.

Muud allikad

43. Eesti keele seletav sõnaraamat. – Arvutivõrgus:
<http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=andmed&F=M>, 22.01.2016.
44. Rahvusarhiivi hindamispoliitika ja –strateegia. Riigiarhivaari 15.02.2013 käskkiri nr 10.
– Arvutivõrgus: http://www.ra.ee/public/Kogumine/RA_hindamispoliitika_ja_strateegia_15.02.2010.pdf, 02.02.2016.
45. Rahvusarhiivi vastus M. Rondeli selgitustaotlusele. 26.01.2016 (kiri adressaadi valduses).
46. Rahvusarhiivi vastus M. Rondeli selgitustaotlusele. 21.03.2016 (kiri adressaadi valduses).
47. T. Jervan, Ü. Madise, K. Siitam-Nyiri. Raadiosaade Vanamehed kolmandalt. 13.11.2011.
– Arvutivõrgus: <http://podcast.kuku.ee/2011/11/13/vanamehed-kolmandalt-2011-11-13/>, 25.01.2016.
48. Õiguskantsleri 17.05.2011 ettepanek nr 12 jätustostoimingust teavitamise ja selle kontrolli kohta. – Arvutivõrgus:
http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_ettepanek_nr_12_riigikogule_jalitustostoimingust_teavitamine_ja_kontroll.pdf, 12.03.2016.
49. Õiguskantsleri 24.01.2013 taotlus nr 10 kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse § 25¹ põhiseaduspärasuse kohta. – Arvutivõrgus:
http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_taotlus_nr_10_jalitustostoimingust_teavitamine.pdf, 12.03.2016.
50. Õiguskantsleri 13.09.2013 taotlus nr 12 kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse § 25¹ põhiseaduspärasuse kohta. – Arvutivõrgus:
http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_taotlus_nr_12_kriminaalmenetluse_seadustiku_rakendamise_seaduse_ss_25-1_pohiseaduspärasuse_kohta.pdf, 19.03.2016.
51. Õiguskantsleri vastus Andmekaitseinspeksiooni märgukirjale. Tallinn, 26.02.2014. – Arvutivõrgus:
http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_seisukoht_vastu_olu_mittetuvastamise_kohta_oigus_votta_nousolek_isikuandmete_tootlemiseks_tuupitingimustes.pdf, 13.12.2015.
52. Õiguskantsler Ülle Madise sõnavõtt riigi õigusloojate konverentsil. Kriminaalpopulismi ja puhta õiguse vahel. 18.septembril 2015 Mektorys. – Arvutivõrgus:
<http://oiguskantsler.ee/et/kriminaalpopulismi-ja-puhta-oiguse-vahel>, 23.03.2016.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

53. Arhiiviseadus. – RT I, 06.01.2016, 6.
54. Eesti Vabariigi põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2.
55. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT 2012/C 326/02, 26.10.2012, lk 395–406.
56. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 95/46/EÜ, 24.10.1995, üksikisikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta. – EÜT L 281, 23.11.1995, lk 31-50.
57. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
58. Isikuandmete kaitse seadus¹. – RT I, 06.01.2016, 10.
59. Julgeolekuasutuste seadus. – RT I, 17.12.2015, 38.
60. Jälitustoimingute infosüsteemi asutamine ja infosüsteemi pidamise põhimäärus. VVm 19.02.2015 nr 17. – RT I, 20.02.2015, 19.
61. Jälitustoimiku pidamise ja säilitamise kord. VVm 03.01.2013 nr 3 – RT I, 08.01.2013, 9.
62. Kaitsepolitseiameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise kord. SiMm 06.06.2001 nr 76. – RT I, 07.02.2013, 9.
63. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 06.01.2016, 19.
64. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses. – RT I, 06.01.2016, 5.
65. Kriminaalmenetluse seadustik seisuga 31.12.2012. – RT I, 16.11.2012, 7.
66. Politsei andmekogu pidamise põhimäärus. Sim 22.12.2009 nr 92. – RT I, 05.04.2013, 16.
67. Politsei- ja piirivalveseadus. – RT I, 31.12.2015, 28.
68. Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord. VVm 20.12.2007 nr 262. – RT I, 19.08.2014, 22
69. Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus. – RT I, 12.03.2015, 46.
70. Strafprozessordnung. – Arvutivõrgus: <https://dejure.org/gesetze/StPO>, 12.01.2016.
71. Teabe kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid. KaMm 01.09.2014 nr 22. – RT I, 03.09.2014, 6.
72. Väärteomenetluse seadustik. – RT I, 19.03.2015, 37.
73. Õiguskantsleri seadus. – RT I, 30.12.2015, 105.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

EIK praktika

74. EIKo 06.09.1978, 5029/71 *Klass ja teised vs Saksamaa*
75. EIKo 02.08.1984, 8691/79, *Malone vs Ühendkuningriik*, kohtunik Pettiti arvamus.
76. EIKo 16.12.1992, 13710/88, *Niemietz vs Saksamaa*.
77. EIKo 04.05.2000, 28341/95, *Rotaru vs Rumeenia*.
78. EIKo 29.06.2000, 54934/00, *Weber ja Saravia vs. Saksamaa*.
79. EIKo 28.06.2007, 62540/00, *Ekimdzhev vs Bulgaaria*.
80. EIKo 04.12.2008, 30562/04 ja 30566/04, *S. And Marper vs Ühendkuningriik*.
81. EIKo 02.09.2010, 35623/05, *Uzun vs Saksamaa*.
82. EIKo 06.03. 2012, 59577/08, *Leas vs Eesti*.
83. EIKo 29.04.2015, 15711/13, *Stolyarova vs Venemaa*.
84. EIKo 04.12.2015, 47143/06, *Zakharov vs Venemaa*.
85. EIKo 12.01.2016, 37138/14, *Szabó ja Vissy vs Ungari*.

Teiste riikide kohtupraktika

86. BverfG 1 BvR 209/83, 1 BvR 484/83, 1 BvR 440/83, 1 BvR 420/83, 1 BvR 362/83, 1 BvR 269/83 (Volkszählungsurteil) 15.12.1983. – Arvutivõrgus:
<https://openjur.de/u/268440.html>, 23.11.2015.
87. BVerfG 1 BvR 1550/03 13.07.2007. – Arvutivõrgus:
http://www.bverfg.de/e/rs20070613_1bvr155003.html, 04.04.2016.
88. OVG Lüneburg 10 ME 385/08 15.05.2009. – Arvutivõrgus:
<http://www.rechtsprechung.niedersachsen.de/jportal/portal/page/bsndprod.psml?doc.id=MWRE090001614&st=null&doctyp=juris-r&showdocrase=1¶mfromHL=true#focuspoint>, 25.01.2016.
89. BVerfG 1 BvF 2/05, 24.11.2010. – Arvutivõrgus:
http://www.bverfg.de/e/fs20101124_1bvf000205.html, 04.04.2016.
90. BVerfG 2 BvR 1236/10 01.02.2011. – Arvutivõrgus:
http://www.bverfg.de/e/rk20110201_2bvr123610.html, 04.04.2016.

Siseriiklik kohtupraktika

91. RKPJKo 12.01.1994 III-4/A-1/94.
92. RKKKo 3-1-1-80-97.
93. RKKKo 3-1-1-25-03.
94. RKKKo 3-1-1-13-06.
95. RKHKo 3-3-1-81-07.
96. RKKKo 3-1-1-86-07.
97. RKKKo 3-1-1-5-09.
98. RKHKo 3-3-1-3-12.
99. RKPJKo 3-4-1-42-13.
100. RKHK 3-3-1-52-13.
101. RKPJKo 3-4-1-27-13
102. RKPJKo 3-4-1-51-14.
103. RKKKo 3-1-1-28-14.
104. RKKKo 3-1-1-14-14.
105. RKKKm 3-1-1-37-14.
106. RKPJKo 3-4-1-55-14.
107. RKHKo 3-3-1-77-14.
108. RKHKo 3-3-1-9-15.
109. RKKKm 3-1-1-48-15.
110. TlnRnKo 01.09.2015, 1-14-8523.
111. RKKKo 3-1-1-93-15.
112. RKKKm 3-1-1-106-15.
113. RKKKm 3-1-1-107-15.
114. RKKKo 3-1-1-89-15.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Meeli Rondel

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Jälitustoimingutega kogutud andmete töötlemine informatsioonilise enesemääramisõiguse riivena,

mille juhendajad on mag. iur Saale Laos ja prof Jaan Sootak

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas **02.05.2016**